

O dosadašnjim istraživanjima narodne vlasti u Hrvatskoj 1941—1945.*

Narodna vlast kao jedna od bitnih komponenata jugoslavenske revolucije postala je veoma rano predmet znanstvenog istraživanja. U našoj historiografiji toj je temi posvećen velik broj radova koji obrađuju različita pitanja stvaranja i izgradnje novog sistema vlasti.¹ U posljednje vrijeme javljaju se pokušaji da se istraživanje te problematike postavi na širu osnovu koja bi je obuhvatila u svojoj složenosti.

Osnovna svrha ovog priloga jest da ukaže na radove u znanstvenoj i publicističkoj poslijeratnoj literaturi, koji su veći ili manji prilog proučavanju razvitka narodne vlasti u Hrvatskoj. Prilog je podijeljen u pet dijelova. Prvi dio sadrži prikaz nekih metodoloških problema u istraživanju narodne vlasti; drugi, prikaz izvora, treći dio obuhvaća pojedine općenite prikaze, a u četvrtom je prikazana literatura po pojedinim krajevima Hrvatske. U petom, zaključnom dijelu, pokušali smo ukazati na neke od mogućih pravaca daljnjeg istraživanja te problematike.

Neki metodološki problemi proučavanja narodne vlasti

Niz naših istaknutijih povjesničara novijeg doba upozorava na dosadašnju zapostavljenost metodoloških razmišljanja jugoslavenskih povjesničara, što djeluje nepovoljno na razvoj naše historiografije. Npr. A. Mi-

* Ovaj rad čini jedinstvenu cjelinu s prilogom »ZAVNOH u našoj povijesnoj literaturi« (ČSP, 2/1974, 115–124) u kojem su izneseni rezultati dosadašnjeg istraživanja ZAVNOH-a kao vrhovnog organa narodne vlasti u Hrvatskoj. Od važnijih priloga o ZAVNOH-u u međuvremenu je objavljen rad *H. Sirotkovića*, Drugo zasjedanje ZAVNOH-a (ZPF, 1/1974, 5–27).

¹ Dosad nije izrađena sustavna bibliografija koja se odnosi na literaturu o NOB-u i revoluciji u Hrvatskoj. Ipak je vrijedan pokušaj Bibliografija literature o NOR-u i socijalističkoj revoluciji u Hrvatskoj 1941–1945. koju objavljuje ČSP (autor: *M. Sentić* 1–2/1969, 271–282; 1/1970, 265–277; 2/1970, 289–302; 1/1971, 287–307 i 1/1973, 221–236). O samoj bibliografiji napisao je prilog *Z. Berger*, Prilog bibliografiji bibliografija literature o NOR-u i socijalističkoj revoluciji u Hrvatskoj 1941–1945. (ČSP 2–3/1971, 335–345). Bibliografije za pojedine krajeve Hrvatske u NOR-u i socijalističkoj revoluciji donose i bibliografske jedinice za razvoj narodne vlasti. Tako *S. Musić* u Bibliografiji članaka i knjiga o NOB-u u Slavoniji (ZHIS 6/1968, i dalje) donosi i bibliografiju za »Stvaranje narodne demokracije« (ZHIS 9, 1972, 370–374). Prilog bibliografiji o NOB-u u Istri donio je IM 1/1966, 42–43. Za područje Zadra bibliografiju do 1962. godine napisao je *V. Maštrović* u Zborniku Zadar (MFH, Zagreb 1964, 783–798). U prikazima historiografije o NOB-u u Hrvatskoj i u pojedinim njenim krajevima analizirani su rezultati dosadašnjih istraživanja narodne vlasti. Usp.: *I. Jelić*, Naša historiografija o NOB-u u Hrvatskoj 1942–1945. godine (ČSP 2–3, 1971, 149–180); *P. Strčić*, Povijesna literatura o Istri u narodnooslobodilačkoj borbi (ČSP 3, 1973, 161–173); *Isti*, Vlada li kaos? Poslijeratna hrvatska historiografija o Istri, Rijeci, Hrvatskom primorju i Kvarnerskim otocima, D 7, 1969, 6–16.

trović ističe da njegovanje metodoloških razmišljanja kod jugoslavenskih historičara ne prelazi lična iskustva, ostaje u sferi privatnoga, a po njegovu mišljenju metodologija u historiografiji mora biti dio intelektualnog društvenog življenja.² I B. Petranović shvaća metodologiju kao »sumu saznanja i iskustava«, što nastaju u istraživačkoj praksi i pridonose dubljem sagledavanju pojava. Upozorava, nadalje, da je nezainteresiranost za pitanja metodologije svojevrsan izraz otuđenja istraživača, »prepuštanje istraživanja stihiji empirije«.³ Tako pitanja metodologije posljednjih godina sve više privlače pažnju naših povjesničara, a rezultat toga je i sve veći broj rasprava o toj problematici. Pokrenute su brojne diskusije o dostatnosti klasičnih metoda istraživanja i o primjeni metodoloških novina koje se mogu koristiti u suvremenoj historiografiji. Većina povjesničara zalaže se za razbijanje izolacije pojedinih grana povijesne nauke i povezivanje povijesti s drugim društvenim naukama.⁴ Budući da se društvene znanosti dijele prema metodološkom pristupu, suradnja povjesničara s istraživačima drugih društvenih znanosti u prvom redu bi se sastojala u mogućnosti primjene metoda drugih društvenih nauka u istraživanju suvremene historije. Opće je prihvaćeno mišljenje da bi ta suradnja mogla pridonijeti rješavanju mnogih metodoloških problema historije, ali ta suradnja ujedno otvara i niz pitanja u vezi s odnosom historije i drugih društvenih znanosti, što u jugoslavenskoj historiografiji još nije jasno definirano.

I pri proučavanju narodne vlasti potrebna je suradnja s drugim društvenim znanostima, i to prvenstveno radi orijentacije i tematskog proširenja istraživanja u toj historijskoj oblasti.

Proučavanjem narodne vlasti donedavna su se prvenstveno bavili pravni historičari i pravni teoretičari.⁵ Njihova istraživanja bila su usmjerena na proces institucioniranja narodne vlasti i pravnu analizu rada organa te vlasti. Premda su ti pisci pravne odnose i pravne institucije nastojali u svojim istraživanjima uklopiti u društveni, politički i ekonomski ambijent u kojem su se razvijali, njihov prilaz odlikuje se poimanjem narodne vlasti prvenstveno kao oblika klasične organizacije državne vlasti. U posljednje vrijeme tom problematikom bavi se i veći broj historičara i politologa, koji će — kako neki pisci ističu — pridonijeti uspostavljanju ravnoteže između pravne i političko-ekonomske komponente u sadržaju te pojave, pa time i njenom kompleksnijem sagledavanju. Iz kruga tih istraživača javljaju se autori koji se zalažu za rješenje nekih načelnih pitanja istraživanja narodne vlasti. Npr., B. Petranović ukazuje na potrebu

² Istoriografija i njeni metodi (Simpozij Trećeg programa Radio-Beograda), TP 2/1974, 185–277, posebno B. Petranović, Savremena istorija i njeni problemi, 232–246; A. Mitrović, Istoriografija kao nauka, 249–257; R. Samardžić, Istoriografija i druge oblasti naučnog saznanja, 259–274.

³ B. Petranović, O metodološkom pristupu izučavanju narodne vlasti, VIG 3/1968, 207–208.

⁴ Opširnije razmatranje o odnosu historije i drugih društvenih nauka usp. u: Istoriija i druge nauke, TP 2/1971, 305–484. Usp. također, O. Stanojević, Odnos istorijskog i sociološkog metoda, ZPF 1/1969, 49–59.

⁵ Od pravnih historičara i teoretičara narodnom vlašću su se posebno bavili: K. Bastajić, H. Čemerlić, F. Čulinović, J. Đorđević, L. Geršković, Lj. Kandić, I. Krbek, D. Kulić, V. Simović, H. Sirotković, J. Stefanović, M. Šnuderl.

prethodnog pojmovnog određenja pojma narodne vlasti. Naime, taj autor ističe mogućnost dvostrukog shvaćanja toga pojma, u njegovom užem i širem značenju. U »širem značenju narodna vlast je identifikacija i sinonim političkog sistema u smislu (iznete) interpretacije političke nauke, a u užem smislu klasični sistem organa vlasti i uopšte državne organizacije«. Prema političkoj teoriji, u okvir političkog sistema moraju se uvrstiti svi činioци koji utječu na politički život neke zajednice. Ako se usvoji takav pristup, onda se u istraživanje narodne vlasti mora uključiti i »pitanje strategije i taktike KPJ, njena generalna linija, način ostvarenja njene rukovodeće uloge kroz sistem vlasti, vojske, masovnih organizacija, odnosi KPJ i drugih društveno-političkih organizacija, unutrašnjopolitička kretanja u NOF-u i njihov utjecaj na širinu političke osnove vlasti i klasno-politički odnos snaga, drugi oblici ispoljavanja političke aktivnosti koji su izlazili iz okvira oficijelne sfere vladajućih snaga, a ipak su imali utjecaja na konstituisanje političkog života«. ⁶

Petranović pridaje značenje i razlikovanju političkog sistema i političke strukture. To razlikovanje bilo bi važno za istraživanje narodne vlasti utoliko, ukoliko usvojimo koncepciju da je politički sistem dio političke strukture. Štoviše, »politički sistem teži da integriše u svoj okvir celokupnu političku strukturu radi aktivnog doprinosa učvršćenju vladajućih društvenih odnosa«. Prema tome u istraživanje narodne vlasti trebalo bi uključiti i istraživanje snaga koje na sistem djeluju dezintegraciono. U konkretnom značenju riječ je o Hrvatskoj, o tzv. NDH. ⁷

U diskusijama historičara o tome, što je moguće zadržati od tradicionalne historijske metodologije neosporno je da se izvori moraju pronalaziti i iskoristiti do maksimuma, ali isto tako da faktografija ne smije stvarati iluziju naučne kreativnosti tamo gdje ne postoji. U oblasti proučavanja narodne vlasti susreće se niz radova u kojima se u »nedovoljno osmišljenoj empiriji i hroničarskoj rasplinutosti gube suštinska pitanja istraživanja«. Posljedica je toga da »istraživači ostaju na spoljašnjim oznakama, formalno pravnim karakteristikama pojava, njihovim tehničkim osobinama«. ⁸

Posebnu važnost i dalje je zadržala kritika izvora. Međutim, radovi koji obrađuju problem narodne vlasti ne donose uvijek opću kritičku ocjenu izvora na kojima se zasnivaju. Tako se ne procjenjuje širi stupanj istinitosti tih izvora, priroda činjenica koje iznose, koliko političke fraze prekrivaju stvarne tokove, društvenu i ličnu pozadinu određenih odluka. Od posebne je važnosti i izgradnja određene terminologije u toku istraživanja, za razliku od pasivnog preuzimanja rječnika iz izvora. Pronalaženje opravdanih naučnih naziva za određene sociološko-političke kategorije i slojeve predstavlja velik doprinos istraživanju. Kombinacija centraliziranoga i decentraliziranog istraživanja također je važna u toj oblasti istraživanja. Istraživanjem lokalnih tema utvrđuje se odnos normativnog i stvarnog, način na koji su propisi nove vlasti prihvaćeni u različitim socijalnim sredinama. Međutim, regionalni pristup u istraživanju narodne

⁶ B. Petranović, O metodološkom pristupu, n. dj., 205–206.

⁷ Usp. B. Petranović, Metodologija i organizacija rada na istoriji SFRJ, IRP, 1/1965, 333–395.

⁸ Usp. B. Petranović, O metodološkom pristupu, n. dj., 206–207.

vlasti može imati i slabe strane, među kojima je posebno prenaplašavanje razvoja narodne vlasti u jednom kraju na štetu drugih krajeva, precjenjivanje lokalnih specifičnosti i nesagledavanje zajedničkih osobina u razviku narodne vlasti.⁹ Proklamirani zahtjev o stvaranju ravnoteže između tih dviju metoda u toj naučnoj oblasti često nije proveden.

Svladavanju tih slabosti metodološke orijentacije u istraživanju narodne vlasti posebno bi pridonijela socio-politikološka istraživanja koja u toj tematskoj oblasti do sada nisu bila prisutna. Ta bi istraživanja prvenstveno trebala usmjeriti na popunjavanje praznina koje se odnose na osnovne sociološke i ideološke determinante sistema kao što su: društveno-ekonomska osnova sistema, društvena struktura, položaj građana u novom sistemu i odnos vlasti prema njima, uloga radničke klase, jedinstvo snaga revolucije i pitanje pojave slojevitosti, odnos između viših i nižih organa vlasti, problem samoinicijative masa u revoluciji i potrebe da se dosljedno primjenjuju direktive viših organa vlasti i političkih foruma, razdvojenost pojedinih područja u ratu i karakter integracionih veza.¹⁰

Premda su historičari, pravni historičari i teoretičari, politolozi i sociolozi, čiji je naučni interes povezan istim predmetom istraživanja, nužno upućeni jedni na druge, čini se da takva suradnja u toj tematskoj oblasti do sada nije bila svestranija. Stoga je, u prvom redu radi sagledavanja potpunog sadržaja narodne vlasti, ubuduće nužna određena koordinacija istraživanja i uspostavljanje neposrednijih znanstvenih kontakata među tim istraživačima. Takva suradnja bila bi naročito korisna pri izradi monografija i sveobuhvatnijih djela. U jugoslavenskoj historiografiji tek se razrađuju teoretsko-metodološka pitanja složenijih oblika interdisciplinarnе suradnje, kao što je suvremeni timski rad, koji stoga i u istraživačkoj praksi nije temeljitije provjeren.¹¹

Izvori

Izvorna građa za povijest narodne vlasti u Hrvatskoj od 1941–1945. danas se čuva na različitim mjestima.¹² Najznačajniji je dio te građe u Institutu za historiju radničkog pokreta Hrvatske u Zagrebu, zatim u Historijskom institutu Slavonije u Slavanskom Brodu, Institutu za histo-

⁹ Isto, 209.

¹⁰ Isto, 205–217. Usp. također *I. Graovac*, O proučavanju struktura sudionika NOB-a i socijalističke revolucije u Hrvatskoj 1941–1945, ČSP 2/1974, 7–62.

¹¹ Usp. radove sa savjetovanja o metodologiji društvenih nauka u Ohridu, JIČ 3/1965, 35–82, posebno: *P. Morača*, O nekim problemima organizacije u radu na istoriji jugoslavenskog radničkog pokreta i revolucije, 74–78; *B. Petranović*, Rad na istoriji socijalističke revolucije i neki osnovni aspekti interdisciplinarne saradnje, 79–82. *Isti*, O predmetu i metodu i nekim drugim problemima rada na istoriji socijalističke Jugoslavije, VIG, 1/1967; *Isti*, Metodologija i organizacija rada na istoriji SFRJ, IRP 1/1965, 333–396. Usp. također »Problemi jugoslavenske istorijske nauke (diskusija)« JIČ 3/1964, 57–94, u kojoj su sudjelovali: B. Đurđev, M. Ekmečić, M. Britovšek, A. Krešić, J. Marjanović, D. Zografski, R. Colaković, V. Vlahović, i JIČ 4/1964, 93–107, u kojoj su sudjelovali M. Gross, M. Brandt, Š. Đuranović, I. Katardžiev.

¹² Opširnije o toj građi i njenom smještaju u arhivima usp. *F. Trygo*, Izvori i literatura za historiju NOR-a, VIG 2/1967, 7–93; *M. Mikuž*, Problematika izvora za historiju narodne revolucije, *Arhivist*, 1/1954; *M. Krstić*, Izvori za proučavanje NOR-a i na-

riju radničkog pokreta Dalmacije u Splitu,¹³ i u arhivu Vojnoistorijskog instituta u Beogradu. I drugi regionalni arhivi i zavičajni muzeji imaju izvornu građu iz NOB-a. Posebne zbirke dokumenta iz NOB-a imaju historijski arhivi u Karlovcu, Sisku i Slavonskom Brodu, a u Historijskom arhivu u Osijeku postoji i posebno odjeljenje za proučavanje radničkog pokreta i NOB-a. Izvorna građa ZAVNOH-a u Arhivu Hrvatske i Institutu za historiju radničkog pokreta u Zagrebu, osim spisa koji se izravno odnose na rad i djelovanje ZAVNOH-a, sadrži i brojne izvještaje oblasnih i okružnih NOO-a. Ta građa je posebno značajna za razdoblje od 1943. do 1945, kad je ZAVNOH imao odlučnu ulogu u širenju i organizacionom učvršćenju narodne vlasti na području Hrvatske.

Premda je već mnogo učinjeno na sređivanju i obradi izvorne građe o NOO-ima, ipak do danas ne postoji jedinstveno informativno pomagalo za cijelo područje Hrvatske, što bi bilo važno za svakog istraživača povijesti socijalističke revolucije.¹⁴

Po sebi je razumljivo da je velik dio izvorne građe propao za vrijeme rata. Tek je na početku prosinca 1944. Odjel unutarnjih poslova ZAVNOH-a donio Upute o kancelarijskom poslovanju NOO-a, što je nedvojbeno utjecalo i na brižnije čuvanje dokumenata.¹⁵ Već u ljeto 1944. izišle su Upute za prikupljanje materijala za povijest narodnog ustanka u Hrvatskoj. U njima su donesene smjernice za sakupljanje materijala o povijesti NOB-a općenito, a među ostalim ukazuje se i na građu o prvim NOO-ima i njihovoj ulozi u početku ustanka, o daljnjem razvitku i ulozi NOO-a, o pojedinim odredbama i mjerama NOO-a i drugih vlasti na području poljoprivrede, stočarstva i prehrane, o razvitku i funkcioniranju NOO-a kao organa vlasti.¹⁶ Sistematičnije se ipak tek nakon završetka

rodne revolucije u Jugoslaviji, A 2/1964; F. Čulinović, Građa za historiju NOB-a, K 1955, 216–244; M. Rastić, O nekim problemima arhivske građe za povijest Hrvatske u razdoblju 1941–1945, ČSP 2–3/1971, 139–147; Isti, O arhivskoj i drugoj građi za povijest NOR-a i socijalističke revolucije na području Siska i Banije 1941–1945, Zbornik Sisak i Banija, Zagreb 1974, 371–380; S. Bačić, Prilog diskusiji »O nekim problemima sakupljanja i obrade historijske građe iz NOB-a« uz referat D. Plenče, VHA 1969, 453–460; Preporuke Savjetovanja o nekim problemima sakupljanja, čuvanja i obrade istorijske građe NOR i Revolucije, Četvrti jul, Beograd 1971, 9.

¹³ O opsegu i sređenosti građe u tim znanstvenim ustanovama usp. I. Jelić, M. Ristić, Z. Krnić, J. Ugrina, I. Kovačić, Organizacija znanstvenoistraživačkog rada na povijesti radničkog pokreta, KPJ, NOB-a i socijalističke revolucije u Hrvatskoj, ČSP 1/1970, 251–263.

¹⁴ O tom problemu je raspravljano i na međurepubličkom savjetovanju: »O nekim problemima sakupljanja i obrade historijske građe iz NOB-a« održanom u Beogradu, 23–24. prosinca 1968, u organizaciji SUBNOR-a (Usp. prikaze V. Grbca, VIG 1/1969, i P. Kačavende, JIČ 1–2/1969). Usp. također M. Rastić, O nekim problemima, n. dj. 145–146.

¹⁵ Usp. M. Rastić, Razvitak sistema upravnih registratura. ZAVNOH i NOO-i u Hrvatskoj, A 2/1970, 152–158.

¹⁶ Usp. D. Švalba, Rad muzeja narodnog oslobođenja Hrvatske na skupljanju građe za povijest NOB-a, HZ, 1–4/1948, 222–232. Spomenute Upute prema mišljenju autorice – izdao je ZAVNOH u seriji Uputa, a sačuvani primjerak je prijepis koje je umnožio Propagandni odjel Oblasnog odbora JNOF-a za Istru.

rata pristupilo radu na sakupljanju i obradi arhivske građe o NOB-u i revoluciji.¹⁷

Podrobnijem upoznavanju sadržaja izvorne građe mnogo pridonosi i *memoarska građa*. Takvu građu počeo je prikupljati već Muzej narodnog oslobođenja Hrvatske. Osnovni fondovi memoarske građe za Hrvatsku pohranjeni su u Arhivu Vojnoistorijskog instituta u Beogradu i u arhivu IHRPH. Od regionalnih ustanova u Hrvatskoj najveće fondove memoarske građe imaju Historijski institut Slavonije u Slavonskom Brodu, Institut za historiju radničkog pokreta Dalmacije u Splitu, Centar za historiju radničkog pokreta i NOB Istre, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara u Rijeci i Historijski arhiv u Karlovcu.¹⁸

Izbor najvažnijih dokumenata¹⁹ o razvoju narodne vlasti u Jugoslaviji izdao je L. Geršković u »Dokumenti o razvoju narodne vlasti« (Beograd 1946⁽¹⁾, 1948⁽²⁾). Zbornik uglavnom sadrži propise o stvaranju NOO-a, AVNOJ-a i zemaljskih antifašističkih vijeća, konstitutivne dokumente o formiranju pojedinih federalnih jedinica i AVNOJ-a.

Za proučavanje postanka i razvoja narodne vlasti u Hrvatskoj svakako je značajan i V tom »Zbornika dokumenata i podataka o NOR jugoslovenskih naroda«. Ti su dokumenti u prvom redu osnova za istraživanje vojne sastavnice NOB-a i revolucije u Hrvatskoj, ali pomažu i proučavanju drugih skupina problema koji su tijesno povezani s djelovanjem narodne vlasti, kao što su: problemi mobilizacije stanovništva u NOB i organizacija obrane pojedinih mjesta. Svakako je veliko značenje tih dokumenata za proučavanje procesa opredjeljivanja stanovništva u pojedinim krajevima za NOP što je, bez sumnje, jedna od bitnih sastavnica istraživanja revolucije u čitavoj Jugoslaviji.²⁰

Uz to su za problematiku narodne vlasti značajni i dokumenti objavljeni u tomovima II i IX.

Tom II donosi dokumente Vrhovnog štaba NOV i POJ. Do sada je objavljeno 11 knjiga. U prvoj knjizi objavljen je Bilten Vrhovnog štaba NOV

¹⁷ Usp. *D. Švalba*, Rad muzeja, nav. mj.; *D. Šćukanec*, Muzeji i rad na historiji narodne revolucije u Hrvatskoj, HZ 7/1954, 205–214; *A. Maštrović*, Rad Instituta u Zadru na sabiranju podataka o NOB-u zadarskog područja, Ljetopis JAZU 1957, knj. 62, 247–248.

¹⁸ Usp. *I. Jelić*, Organizacija znanstvenoistraživačkog rada, n. dj. Za prikupljanje ne samo građe nego i sjećanja o radu NOO-a na području Hrvatske potrebno je spomenuti građu koju je Vlada NRH, Komitet za zakonodavstvo i izgradnju narodne vlasti u suradnji sa Saveznim komitetom za zakonodavstvo i izgradnju narodne vlasti prikupljao 1949. godine za Izložbu o razvoju i radu NOO-a u Hrvatskoj. Dio te građe Arhiv Hrvatske preuzeo je od Muzeja za narodnu revoluciju i sada se čuva u akvizicijama. Potrebno je ispitati gdje se sada nalazi izlučeni dio te građe, koji se uglavnom odnosi na razdoblje 1941–1945, jer prema zahtjevu Vlade NRH svi su NOO-i morali poslati podatke o osnivanju NOO-a, o socijalnoj strukturi odbornika i najvažnijoj djelatnosti za vrijeme rata. U Arhivu Hrvatske čuva se građa o NOO-ima poslije 1945, a mali dio se odnosi na razdoblje 1941–1945.

¹⁹ Opću problematiku o izdavanju izvora za povijest radničkog pokreta i socijalizma obradio je *P. Damjanović*, Prilozi za istoriju socijalizma I, Beograd 1964. Usp. također *M. Mikuž*, Problematika izvora za istoriju narodne revolucije, A 1/1954, 17–29; *V. Grbac*, Neka metodološka iskustva u objavljivanju arhivske građe u Zborniku dokumenata i podataka o NOR-u jugoslovenskih naroda, A 1/1970, 19–31.

²⁰ Detaljan prikaz dao je *V. Grbac*, VIG 2 i 3/1969. Usp. također, osobito za područje Hrvatske *I. Jelić*, Naša historiografija ... n. dj. 150–151.

i POJ 1941—1945, a u ostalim knjigama tiskani su značajni dokumenti partijskog i vojnog rukovodstva NOP-a u Jugoslaviji od 1941. do siječnja 1944. Ti dokumenti potječu uglavnom od Vrhovnog štaba NOV i POJ i Centralnog komiteta KPJ, poglavito od vrhovnog komandanta i generalnog sekretara CK KPJ Josipa Broza Tita.²¹ Za proučavanje NOB-a u Hrvatskoj od posebnog je značenja spomenuti Bilten Vrhovnog štaba NOV i POJ (izlazio je pretežno kao mjesečnik od kolovoza 1941, i to kao organ Glavnog odnosno Vrhovnog štaba sve do kraja 1944, kad je počeo izlaziti Službeni list Ministarstva narodne obrane DFJ). U Biltenu su objavljeni važni članci o nekim osnovnim pitanjima i događajima u razvoju revolucije, vijesti i prikaz razvoja NOB-a u pojedinim krajevima Hrvatske. U ostalim knjigama objavljene su naredbe, pisma, upute, zapovijedi, instrukcije i direktive vrhovnog organa NOP-a — Vrhovnog štaba i Centralnog komiteta KPJ — upućene različitim organima NOP-a u pojedinim zemljama Jugoslavije. U tim su dokumentima sadržana gledišta i ocjene Vrhovnog štaba i Centralnog komiteta KPJ o bitnim pitanjima revolucije, kao što su pitanja strategije i taktike NOR-a, organizacije oružanog ustanka i razvoja oružane borbe, problemi osnivanja JNOF-a i izgradnja jedinstva najširih društvenih slojeva u borbi protiv okupatora, pitanja izgradnje narodne vlasti, problemi odnosa prema drugim političkim snagama u Jugoslaviji. Posebno je za istraživače NOP-a u Hrvatskoj značajna prepiska vrhovnih organa NOP-a s rukovodstvom NOP-a u Hrvatskoj koja daje uvid u problematiku revolucije u Hrvatskoj. U tomu IX »Dokumenti o partijsko-političkoj djelatnosti u jedinicama NOV i PO Jugoslavije« sadržani su dokumenti o političkom radu jedinica NOV i PO Jugoslavije što uvelike pomaže upoznavanju političke uloge jedinica NOV i PO u Hrvatskoj i u čitavoj zemlji. Ti dokumenti pomažu ujedno u proučavanju političkih pitanja i događaja u pojedinim područjima u Hrvatskoj gdje su se određene jedinice nalazile.

Sustavnom objavljivanju građe o postanku, razvoju i djelovanju narodne vlasti u Hrvatskoj najznačajniji doprinos dao je IHRPH objavljivanjem triju knjiga dokumenata ZAVNOH-a. Taj je zbornik dokumenata osnova za svako daljnje istraživanje narodne vlasti 1943—1944. godine.²²

²¹ Podrobniji prikaz dao V. Grbac, VIG 1/1968. Usp. također I. Jelić, Naša historiofografija ... n. dj., 152.

²² Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske, zbornik dokumenata 1943, Zagreb 1964, 724; Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske, zbornik dokumenata 1944, Zagreb 1970, 734. Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske, Zbornik dokumenata 1944. (od 10. svibnja do 31. prosinca), Zagreb 1975, 631. Glavni redaktor svih triju knjiga je H. Storković. Prilozi koji su dodani na kraju veoma olakšavaju upotrebu zbornika (popis vijećnika za sva tri zasjedanja ZAVNOH-a, kazalo osobnih imena s najvažnijim personalnim podacima, kazalo geografskih imena i kazalo predmetnih pojmova). U tim zbornicima objavljeni su i stenografski zapisnici Prvog, Drugog i Trećeg zasjedanja ZAVNOH-a koji su već bili objavljeni godine 1950. u izdanju Sabora Narodne Republike Hrvatske: Prvo zasjedanje Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske, stenografski zapisnici, Zagreb 1950, 80; Drugo zasjedanje Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske, stenografski zapisnici, Zagreb 1950, 98; Treće zasjedanje Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske, stenografski zapisnici, Zagreb 1950, 82. U istim zbornicima objavljeni su i neki dokumenti koji su već bili objavljeni u zasebnim zbirkama: L. Geršković, Dokumenti ... nav. dj.; F. Čulinović, Propisi o sudstvu Hrvatsku za NOB-e, Zagreb 1951; M. Ogrizović, Prosvjetni i kulturni rad s odraslima u Hrvatskoj za NOB-e, Zagreb 1960.

Za proučavanje narodne vlasti važni su i dokumenti AVNOJ-a koji su zasebno objavljeni u redakciji Moše Pijade.²³

Od drugih zbirki dokumenata potrebno je još spomenuti i dokumente o osnivanju prve hrvatske vlade u travnju 1945 — štampana brošura sadrži tok izvanredne sjednice Predsjedništva ZAVNOH-a 14. travnja 1945. u Splitu.²⁴

Građa o razvoju i djelovanju narodne vlasti za pojedine regije u Hrvatskoj najviše je objavljena za područje Slavonije. Historijski institut Slavonije od 1962. godine izdaje zbirku »Građa za historiju NOP-a u Slavoniji« od koje je dosad izišlo 7 knjiga, koje obuhvaćaju razdoblje od travnja 1941. do kraja rujna 1943. godine.²⁵ Dokumenti pretežno potječu od organa NOP-a, zatim od različitih ustanova NDH, a manji broj su mađarski i njemački. Dok se dokumenti u I i II knjizi uglavnom odnose na oružane snage NOP-a i njihovu aktivnost, u daljnjim je knjigama znatno veći broj dokumenata o političkim prilikama u Slavoniji, radu i organizaciji KP, SKOJ-a, AFŽ-a i NOO-a. Isti je Institut izdao i knjigu »Dokumenti i materijali o radničkom i NOP-u u novogradiškom i okučanskom području« (1918—1945), (Sl. Brod 1971) u kojoj ima i građe o razvoju, organizacionoj strukturi i radu NOO-a 1942—1945. godine.

Od ostalih zbirki treba spomenuti zbornik »Priključenje Istre Federalnoj Državi Hrvatskoj u Demokratskoj Federativnoj Jugoslaviji 1943—1968« (Rijeka 1968). Tu su objavljeni i najznačajniji dokumenti o bitnim pitanjima razvoja NOB-a u Istri 1943—1945.

Historijski arhiv u Karlovcu objavio je u redakciji Đ. Zatezala zbirku »Dokumenti konferencije KPH za okrug Karlovac« (Karlovac 1972), u kojoj ima podataka o osnivanju i djelovanju NOO-a za okrug Karlovac.

Uz spomenute zbirke objavljeni su i neki pojedinačni dokumenti koji osvjetljavaju neka pitanja i događaje iz NOB-a u Hrvatskoj.²⁶

²³ Prvo i Drugo zasjedanje Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije (26. i 27. novembra 1942, 29. i 30. novembra 1943), Beograd 1953, 332, izd. Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ. Dokumente prikupio i sredio za štampu S. Nešović. U tom izdanju donesen je i popis članova predsjedništva i vijećnika Prvog i Drugog zasjedanja AVNOJ-a. Drugo, prošireno i dopunjeno izdanje, Zagreb 1963, 372. Usp. također zbirku: Zakonodavni rad Predsedništva Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije i Predsedništva Privremene narodne skupštine DFJ (19. novembra 1944—27. oktobra 1945), Beograd 1951, 1064, od istog izdavača, priredio S. Nešović.

²⁴ Brošura nosi naziv »Narodna vlada Hrvatske formirana u gradu Splitu dana 14. travnja 1945«, str. 107, bez mjesta izdanja, 1945, izdanje Državnog nakladnog poduzeća Hrvatske.

²⁵ Građa za historiju narodnooslobodilačkog pokreta u Slavoniji, knj. I, Sl. Brod 1962, 534; knj. II, 1963, 480; knj. III, 1964, 609; knj. IV, 1965, 399; knj. V, 1966, 484; knj. VI, 1968, 616; knj. VII, 1970.

²⁶ Dva neobjavljena dokumenta iz fonda Centralnog komiteta KPH (priredili M. Rastić i B. Milinković), PR 9/1967; P. Strčić, NOP u Istri svibnja 1943. godine, IM, 1-2-3/1968. (s popisom literature u bilješkama); Isti, Referat dra Olega Mandića ZAVNOH-u o putovanju Istrom (na početku 1944), HZ 21—22/1968—1969, 419—453 (s uvodom i bilješkama).

Grada koja se odnosi na sudstvo, nastanak i razvitak bračnog prava te na prosvjetni rad s odraslima u Hrvatskoj objavljena je u posebnim edicijama.²⁷

Za proučavanje socijalističke revolucije općenito, a posebno za djelatnost narodne vlasti u vrijeme NOB-a od velikog je značenja i suvremena štampa. Vojnoistorijski institut u Beogradu izdao je 1964. godine »Bibliografiju izdanja o narodnooslobodilačkom ratu 1941–1945« koja sadrži više od 9 000 jedinica. Registrirane su gotovo sve knjige, brošure, bilteni, časopisi i listovi što su izlazili u izdanju jedinica i organizacija NOP-a u razdoblju od srpnja 1941. do 15. svibnja 1945. godine. Za poznavanje štampe i periodike NOB-a u Hrvatskoj važni su i prilozi: Grada za bibliografiju o narodnooslobodilačkoj borbi, knjige, brošure, listovi, časopisi i bilteni (Beograd 1948); Naša štampa u borbi za slobodu i izgradnju socijalizma (Zagreb 1948). Za Hrvatsku je izradila D. Borojević-Šternberg »Bibliografiju listova narodnooslobodilačke borbe u Hrvatskoj« (PR 1–2/1963, 431–456), a na uže područje Hrvatske odnosi se prilog M. Despot »Pokušaj bibliografije primorskih novina i časopisa 1843–1945« (Zbornik Rijeka, Zagreb 1953).

Dosad nije sustavno obrađena bibliografija članaka koji se odnose na postanak i djelovanje narodne vlasti za vrijeme NOB-a. Dio tih članaka navodi M. Rastić (i suradnici) u prilogu rada »Pregled sistema narodne vlasti u Hrvatskoj 1941–1943« PR 1–2/1963, 166–172.

Dosad su preštampani glavni listovi NOP-a u Hrvatskoj. Historijsko odeljenje CK KPH izdalo je 1951. »Srp i čekić«, organ Centralnog komiteta KPH koji je izlazio 1940–1941. godine,²⁸ a 1955. prva dva godišta ratnog »Vjesnika«, organa JNOF-a, koja obuhvaćaju brojeve od kolovoza 1941. do siječnja 1943. godine.²⁹ To izdanje nije kritičko, ali ipak posve zadovoljava istraživanje. Cjelokupno izdanje »Vjesnika« od 1941. do 1945. izdalo je Novinsko poduzeće »Vjesnik« godine 1970.³⁰ Ni to izdanje nije kritički priređeno. CK KPH izdao je i list »Naprijed«, ali samo prvo godišće, tj. od travnja do prosinca 1943. godine.³¹

Od ostalih objavljenih listova, koji služe proučavanju NOB-a u Hrvatskoj, valja spomenuti izdanje »Borbe«, i to brojeve od listopada 1942. do veljače 1943. godine.³² Historijski institut Slavonije objavio je također Iz-

²⁷ F. Čulinović, Propisi o sudstvu u Hrvatskoj za NOB-a, Zagreb 1951; *Isti*, Nastajanje i razvoj bračnog prava na oslobođenom dijelu Hrvatske za prošlog rata, Rad JAZU, knj. 330, 197–261; M. Ogrizović, Prosvjetni i kulturni rad s odraslima u Hrvatskoj za NOB-a, Zagreb 1960.

²⁸ Dokumenti historije KPH, knj. I, Srp i čekić 1940–1941, Zagreb 1951, 176. Donesena je i kratka bilješka o listu kao i neke bilješke koje pomažu osnovnom razumijevanju sadržaja.

²⁹ Dokumenti historije KPH, knj. II, »Vjesnik« 1941–1943, Zagreb 1955, 397. Uz kraću bilješku o »Vjesniku«, knjiga sadrži i osnovno kazalo. U izdanju IHRPH objavljeni su 1965. u jednoj knjizi Politički vjesnik i Vjesnik radnog naroda (1940–1941) kao prethodnici ratnog Vjesnika.

³⁰ Vjesnik Jedinственe narodnooslobodilačke fronte Hrvatske 1941–1945 (Izbor, tom I), Zagreb 1970.

³¹ Dokumenti historije KPH, knj. III, sv. 1, »Naprijed« 1943, Zagreb 1961, 511.

³² Edicija Istorijškog arhiva KPJ u izdanju Istorijškog odeljenja CK KPJ, tom I, knj. 2, »Borba« 1942–1943, Beograd 1949, 514. Knjiga sadrži bilješku o »Borbi« i kazalo osobnih i geografskih imena.

bor iz štampe NOP-a u Slavoniji 1941—1945. (Slavonski Brod 1968), a u Vjesniku historijskog arhiva u Rijeci (6—7/1961—1962, 547—698) izdana je građa za povijest NOB-a »Glas Istre« (1943—1945). Već spomenuta »Bibliografija listova Narodnooslobodilačke borbe u Hrvatskoj« (PR 1—2/1963, 431—456) daje pregled listova NOP-a koji su izlazili u toku NOB-a u Hrvatskoj. Ta bibliografija ne obuhvaća cjelokupnu izdavačku djelatnost na slobodnom teritoriju Hrvatske, već samo one listove koji su izlazili kao kotarska, okružna, oblasna i centralna glasila partijskih i društveno-političkih organizacija. Tako nisu obrađene »Radiovijesti« koje izlaze paralelno s tim listovima ni listovi vojnih jedinica. Građa je raspoređena po skupinama, i to najprije centralni listovi, a zatim listovi pojedinih pokrajina. Donesen je opis svakog lista i mjesta gdje su sačuvani pojedini brojevi. Mnogi od tih listova bili su i glasila pojedinih NOO-a.

Od veoma bogate *memoarske* građe, koja je prikupljena nakon 1945. godine i pohranjena u različitim ustanovama, dosad je objavljen tek mali dio koji se odnosi na postanak, razvoj i djelovanje narodne vlasti.⁸⁵ U objavljivanju te građe najviše je učinjeno za 1941. godinu, a manje je priloga koji se odnose na kasnije godine. No, i u toj objavljenoj memoarskoj građi tek je malo priloga koji se odnose na narodnu vlast. U ediciji »Ustanak naroda Jugoslavije 1941. godine«, koja sadrži sjećanja nekih sudionika NOB-a i revolucije u pojedinim jugoslavenskim zemljama, tek su dotaknuta neka područja Hrvatske, i iznose se pitanja sporednog značenja. U toj ediciji donesen je memoarski zapis M. Prodanovića, Formiranje NOO-a u bučkom kraju (knj. 3, str. 792—797). Isto tako i u ediciji »Četrdeset godina«, koja je pokrenuta 1960. godine, a obuhvaća razdoblje od osnutka KPJ 1919. do 1945. godine, u poglavlju »Značenje KPJ u borbi za narodnu revolucionarnu vlast« samo su dva priloga značajna za tu problematiku: J. Radmilović, NOO-i na Braču, str. 38—43 i D. Gizdić, Izbori za NOO-e na srednjodalmatinskim otocima 83—84.

Više je memoarske građe koja osvjetljava narodnu vlast objavljeno u edicijama što se odnose na pojedine krajeve u Hrvatskoj. U zborniku »Sisak i Banija u revolucionarnom radničkom pokretu i ustanku 1941«, Sisak 1974, objavljena su sjećanja B. Bokovića, NOO u Donjem Selištu (str. 781—787) i S. Todorovića, Grabovačka akcija i prvi NOO-i na području općine Glina, (str. 725—733). Sjećanja sudionika NOR-a za područje Karlovca, Korduna, Gline, Like, Gorskog kotara, Pokuplja i Žumberka objavljena su u dva zbornika Historijskog arhiva Karlovac: »Prva godina NOR-a na području Karlovca, Korduna, Gline, Like, Gorskog kotara, Pokuplja i Žumberka« (Karlovac 1971) i »Druga godina NOR-a na području Karlovca, Korduna, Like, Pokuplja i Žumberka«, (Karlovac 1973, 852). Memoarska građa u tim zbornicima sadrži brojne i prilično važne podatke za proučavanje narodne vlasti na tome području. O narodnoj vlasti za Slavoniju objavljeni su memoarski zapisi u »Prilog građi za historiju narodnooslobodilačkog pokreta u Slavoniji 1941. godine« (Slav. Brod 1965). U »Zborniku dokumenata i sjećanja iz historije SKJ vinkovačkog kotara« (Vinkovci 1960) objavljena su sjećanja V. Divjaka: Moja

⁸⁵ O publikacijama memoarske građe koja se odnosi na širu problematiku NOB-a usp. I. Jelić, Naša historiografija ... n. dj.

sjećanja na revolucionarnu borbenost partijskih organizacija i narodno-oslobodilačkih odbora na istočnom području komune Vukovar, str. 181—182. Memoarsku građu koja se odnosi na Slavoniju, Moslavinu i Bjelovar umnogome nadopunjuju sjećanja P. Gregorića, Narodnooslobodilački pokret u zapadnoj Slavoniji, Moslavini i bjelovarskom okrugu 1941. godine — sjećanja (Slav. Brod 1969), budući da je on bio jedan od rukovodilaca KPH i NOP-a na tom području.

M. Bradarić je u »Kronologiji događaja 1941—1943« (Zbornik Moslavine, Kutina 1968, 285—348) donijela prema sjećanjima sudionika podatke i o formiranju NOF-a i nekih NOO-a. Svoja zapamćenja o NOO-ima na području grada Zagreba iznosi D. Kosovec u zborniku »Zagreb u NOB-i i socijalističkoj revoluciji« (Zagreb 1971, 323—325).

Za proučavanje razvoja narodne vlasti na području Dalmacije, a posebno za područje Splita i solinskog bazena, zanimljivi su memoarski zapisi D. Gizdića »Dalmacija 1941—1945«, u četiri knjige.³⁴ Kako ističe sam pisac, to je djelo »proisteklo dijelom iz vlastitih bilježaka i opservacija iz doba rata, a dijelom kao rezultat dugih razgovora i konzultacija s brojnim drugovima, učesnicima, inspiratorima i očevicima događaja o kojima je riječ«. Djelo je pisano u obliku dnevnika i najvećim dijelom na temelju ličnih doživljaja, bilježaka i zapisa. Međutim, autor se koristio i mnogim člancima i dokumentima iz različitih arhiva. D. Gizdić je imao namjeru da njegovo djelo »posluži kao izvorni materijal i građa budućem historičaru NOB-e Dalmacije«. Svakako, njegovi memoarski zapisi mogu dobro poslužiti da se upotpuni i razjasni ostala sačuvana građa o narodnoj vlasti u Dalmaciji, a istraživaču bi pisac bio učinio veliku uslugu da je naveo izvore za one dokumente koje djelomično navodi ili u cjelini donosi u svom djelu.

Za razumijevanje bitnih karakteristika razvoja narodne vlasti od velike su važnosti političke ocjene rukovodilaca NOP-a izražene u različitim govorima, radovima i člancima. U njima su formulirane osnovne političke postavke o karakteru narodne vlasti, izražene su osnovne ideje KPJ o značaju i položaju narodne vlasti u procesu revolucionarnog rušenja starog sistema. Političke ocjene istaknutih rukovodilaca NOP-a (zapisi, govori, članci i dr.), zapravo su prvi pokušaj političkog i naučnog sagledavanja razvoja i perspektiva narodne vlasti u socijalističkoj revoluciji. Zajedno s ostalom izvornom građom one čine osnovu za razradu cjelokupne problematike narodne vlasti. Od posebnog su značenja brojni govori, članci, zapisi i intervjui Josipa Broza Tita za proučavanje idejnih osnova i praktičnog usmjerenja razvitka cjelokupnog sistema narodne vlasti u Jugoslaviji. Osim članaka, govora i direktiva iz razdoblja rata, jednako su važna Titova sjećanja i ocjene i iz razdoblja poslije 1945. godine.³⁵ Za proučavanje razvoja narodne vlasti važni su također i govori, članci i spisi M. Pijade i E. Kardelja.³⁶

³⁴ D. Gizdić, Dalmacija 1941, Zagreb 1957, 510; II. izd.; Dalmacija 1942, Zagreb 1959, 827; Dalmacija 1943, Zagreb 1962, 955; Dalmacija 1944—1945, Zagreb 1964, 907.

³⁵ Josip Broz Tito, Borba za oslobođenje Jugoslavije 1941—1945, Beograd 1945; Izgradnja nove Jugoslavije, I, II, III, Beograd 1947, 1948, 1950; Politički izvještaj CK KPJ, Peti kongres KPJ, Beograd 1948; Govori i članci I, II, Zagreb 1959.

³⁶ M. Pijade, Izabrani spisi, knj. 3—5, Beograd 1965—1966; E. Kardelj, Put nove Jugoslavije, Beograd — Zagreb 1946.

Ocjenu specifičnih značajki postanka i razvoja narodne vlasti u Hrvatskoj daje »Politički izvještaj CK KPH« što ga je na Drugom kongresu Komunističke partije Hrvatske u listopadu 1948. godine podnio V. Bakarić.³⁷

Prilozi optenitog karaktera

Literatura o narodnoj vlasti u Hrvatskoj relativno je brojna, razasuta u različitim edicijama, po znanstvenoj je vrijednosti neujednačena, a do sada je mnogo više fragmentarnih nego cjelovitih priloga.

Istraživanje karakterizira više regionalni pristup i veći se dio priloga bavi lokalnim obilježjima razvoja narodne vlasti.

Potrebno je istaknuti da je problematika narodne vlasti u osnovnim linijama obuhvaćena i u pojedinim cjelovitim (sintetskim) djelima o NOB-u u Jugoslaviji i Hrvatskoj. Od tih djela spominjemo: J. Marjanović i P. Morača. Naš oslobodilački rat i narodna revolucija 1941—1945 (Beograd 1958); F. Tuđman, Stvaranje socijalističke Jugoslavije (Zagreb 1960); V. Strugar, Rat i revolucija Jugoslavije 1941—1945 (Beograd 1962), zatim od istog pisca: Jugoslavija 1941—1945 (Beograd 1970).

Valja spomenuti i knjigu P. Morače »Prelomna godina narodnooslobodilačkog rata« (Beograd 1957) u kojoj obrađuje 1942. godinu i naročito ističe značenje Prvog zasjedanja AVNOJ-a. Sintetski je razdoblje od početka ožujka 1945, tj. od osnivanja Privremene vlade DFJ, do prosinca 1945, obradio B. Petranović, Političke i pravne prilike za vreme privremene vlade DFJ (Beograd 1964). Taj je rad važan za upoznavanje nekih pitanja posljednje etape oružane revolucije, kao što su promjene u odnosima vlasništva, učvršćenje sistema vlasti i razvoja Narodne fronte. Podatke o ulozi KPJ u nastanku i razvitku narodne vlasti donosi i Pregled istorije Saveza komunista Jugoslavije (Beograd 1963).³⁸

Od sintetskih radova koji obrađuju NOB i revoluciju u Hrvatskoj potrebno je spomenuti kolektivno djelo suradnika IHRPH u Zagrebu, Komunistički pokret i socijalistička revolucija u Hrvatskoj (Zagreb 1969). To je djelo objavljeno u povodu pedesete obljetnice SKJ i ima prigodni karakter.

Sažeti prikaz razvoja narodne vlasti u Hrvatskoj donose prvi sustavni pokušaji obrade povijesti razvoja narodne vlasti u jugoslavenskim okvirima. To su radovi F. Čulinovića, Razvitak narodne vlasti (Zagreb 1946); Stvaranje nove jugoslavenske države (Zagreb 1959); Jugoslavenska narodna revolucija i razvitak narodne vlasti, u zborniku »Narodi Jugoslavije u borbi za slobodu« (Zagreb 1959, 403—453); zatim L. Gerškovića,

³⁷ V. Bakarić, Politički izvještaj CK KPH, Drugi kongres KPH, Zagreb 1949, 33—89; usp. također D. Brkić, Izvještaj o izgradnji narodne vlasti i socijalističke privrede u NR Hrvatskoj, Drugi kongres KPH, Zagreb 1949, 157—237. Usp. također razgovor što ga je V. Bakarić vodio s uredništvom časopisa »Dometi« o hrvatskom pitanju 1937—1945. (D 11/1970) u kojem iznosi neke specifične podatke o NOB-u u Hrvatskoj.

³⁸ Usp. J. Buljan, Primjedbe na prikaz narodne vlasti u VI glavi »Pregleda istorije Saveza komunista Jugoslavije«, PR 3—4/1964.

Historija narodne vlasti (Beograd 1957),³⁹ M. Šnuderla, Zgodovina ljudske oblasti (Ljubljana 1950) i I. Krbeka, Razvitak NOO-a kao osnovnih organa vlasti radnog naroda u zborniku Nova Jugoslavija (Zagreb 1964, 42–67). U tim radovima prikazane su osnovne etape razvoja narodne vlasti u našim zemljama.

Cjeloviti prikazi razvoja narodne vlasti u Hrvatskoj odnose se uglavnom na razdoblje 1941–1943, dok za kasnije razdoblje do sada ne postoji ni jedna sintetska obrada te problematike.

J. Tomić u prilogu, Proučavanje postanka i razvitka narodne vlasti u Hrvatskoj 1941–1943 (*Putovi revolucije*, 1–2, 1963, 85–103), na osnovi arhivske i memoarske građe prati razvoj narodne vlasti na oslobođenom i neoslobođenom teritoriju Hrvatske u prve dvije ratne godine. Autorica posebno naglašava da je već u toku 1941. godine, prije donošenja općih direktiva CK KPH za rad NOO-a, opća linija razvitka organa narodne vlasti uglavnom bila jedinstvena. U tom radu posebna je pažnja posvećena Okružnici CK KPH br. 3 od 30. rujna 1941. u kojoj su donesene opće direktive i praktične upute za formiranje i rad organa narodne vlasti u Hrvatskoj, te Okružnici CK KPH br. 4 od 6. prosinca 1941. u kojoj se zorno objašnjavaju zadaci i karakter NOO-a. Autorica je također razmotrila i neke karakteristike izbornog prava i provođenja izbora za NOO-e.

Elaborat »Pregled sistema narodne vlasti u Hrvatskoj 1941–1943«, koji je izrađen na osnovi istraživanja u IHRPH, pruža važnu podlogu za svako daljnje proučavanje razvitka narodne vlasti u Hrvatskoj.⁴⁰ U tom je elaboratu na temelju arhivske građe i drugih izvora dan pregled organizacionog stanja organa narodne vlasti u pojedinim krajevima (od mjesnih preko općinskih, kotarskih, okružnih i oblasnih NOO-a do ZAVNOH-a) u Hrvatskoj do kraja 1943. godine. Drugi dio toga priloga sadrži kronologiju i tabelarne preglede razvitka narodne vlasti. Pri izradi kronologije razvitka narodne vlasti, osim arhivske građe, korišten je i sav materijal sakupljen u toku istraživanja, a u kronologiju su uneseni samo oni NOO-i čije je postojanje utvrđeno na osnovi vjerodostojnih izvora. U prilogu toga elaborata donesen je i pregled korištene arhivske građe, memoara, elaborata i literature. Premda taj elaborat daje podlogu za daljnja istraživanja, ipak će u daljnjem istraživanju biti potrebno provjeriti neke podatke na temelju građe kojom se autor nije služio.

D. Živković, Postanak i razvoj narodne vlasti u Jugoslaviji 1941–1942. (Institut za savremenu istoriju, Beograd 1969).⁴¹ Na temelju arhivske

³⁹ Usp. također od istog autora, Deset godina NOO-a, APDN 4/1951.

⁴⁰ M. Rastić (i suradnici), Pregled sistema narodne vlasti u Hrvatskoj 1941–1943. godine, PR 1–2/1963, 105–172.

⁴¹ Vidi ocjenu B. Petranovića, ČSP, 2/1970, 248–253. Usp. i ove radove D. Živkovića: Konceptije rukovodstva NOP-a o stvaranju narodne vlasti u 1941. godini, VIG 1/1969; Konceptija KPJ o narodnoj vlasti, TP, proljeće 1973, 531–555; Doprinosi jedinica Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije stvaranju narodne vlasti, IC 11/1960. Za razvoj narodne vlasti do kraja 1942. usp. također radove Lj. Kandić, Neke karakteristike razvoja narodne vlasti u toku 1941. i 1942. godine, APDN, 1–2/1961; Foćanski propisi i praksa narodnooslobodilačkih odbora do izdavanja ovih propisa, 4/1961; Direktivna uputstva o organizaciji i zadacima NOO-a na oslobođenom teritoriju do septembarskih propisa 1942. godine, Zbornik radova iz pravne istorije posvećen Albertu Vajsu,

građe i literature pisac rekonstruira postanak prvih NOO-a u Hrvatskoj, prati stvaranje mreže NOO-a i njihov rad. Autor analizira dokumente lokalnog značenja da bi utvrdio specifičnosti u pitanju oblika nove narodne vlasti u pojedinim krajevima Hrvatske. Živkovićeva opsežna studija uz brojne podatke donosi i šire analize postanka i razvoja narodne vlasti. Pojam narodne vlasti autor shvaća u širem značenju, približavajući je koncepciji cjelokupnoga političkog sistema. U tom okviru autor razmatra i pitanje NOF-a, te smatra da je NOF i u Hrvatskoj bio samo želja i htijenje KP a da odbori NOF-a nisu uspjeli da se pretvore u političku organizaciju. Prema Živkoviću, iz tih odbora NOF-a izviru organi vlasti NOO-i ili pod tim imenom zapravo djeluju organi vlasti. Takvo autorovo mišljenje, kakvo dosad nije susretano u literaturi, zahtijeva daljnje analize i detaljniju studiju.

Unutar izdvojene cjeline autor se opširnije zadržao na prikazu djelatnosti ilegalnih NOO-a u Dalmaciji, što također dosad nije dovoljno obrađeno u literaturi. Pisac je veoma iscrpan u prikazu razvoja narodne vlasti u ustaničkim žarištima Hrvatske (Kordun, Lika i Banija), dok je za neke druge krajeve Hrvatske ta problematika gotovo nedodirnutu (sjeverozapadna Hrvatska). Unatoč toj neujednačenosti, koja se odnosi na pojedine krajeve Hrvatske, rad D. Živkovića značajan je doprinos istraživanju narodne vlasti i za područje Hrvatske.

O izgradnji narodne vlasti u Hrvatskoj na početku 1945. godine piše S. Žarić u prilogu »O nekim problemima izgradnje narodne vlasti u Hrvatskoj uoči i neposredno nakon oslobođenja Jugoslavije«, ČSP 2—3/1971, 73—86.

Problematikom izbora za NOO-e na oslobođenim područjima Hrvatske bavi se M. Sobolovski u prilogu »Prvi opći izbori za NOO-e na oslobođenim područjima Hrvatske« (XII 1941 — III 1943), (Zbornik radova — Prvo zasjedanje AVNOJ-a, Bihać 1966, 151—158). Pisac na temelju arhivske građe donosi podatke o područjima na kojima su provedeni izbori, o sudjelovanju narodnih masa, načinu izbora, predizbornoj agitaciji i rezultatima izbora.⁴²

Pojedine oblike najvažnijih djelatnosti narodne vlasti na području Hrvatske obrađuje nekoliko priloga.

Đorđe Kosanović u opsežnoj raspravi »Ekonomskopolitička djelatnost narodne vlasti u toku NOB-a« (Zagreb 1964, izd. IHRPH) razmatra ekonomski rad NOO-a na oslobođenom teritoriju u toku NOB-a. Autor ispituje stupanj izgrađenosti privrede i organa privredne uprave NOO-a na cijelom području Jugoslavije te donosi podatke i za područje Hrvat-

Institut za pravnu istoriju, Beograd 1966, 251—263. Usp. također P. Kačavenda, O nekim karakteristikama u razvitku narodne vlasti u 1942, Zbornik Prvog zasjedanja AVNOJ-a, Bihać 1967; *Isti*, Razvoj i aktivnost narodne vlasti na velikoj slobodnoj teritoriji Jugoslavije u drugoj polovini 1942. godine, IRP 5/1968, Ž. Stanković, Stvaranje naše narodne vlasti (Fragmenti o razvoju narodne vlasti i stvaranju nove jugoslavenske države 1941—1945), Beograd 1967; K. Mihajlovski, Stvaranje i uloga vojno-pozadinskih organa (VPO) u NOR-u, Zbornik Historijskog instituta JAZU, 5/1964, D. Živković, Osnovne aktivnosti NOP-a na oslobođenim teritorijama u 1941. godini, IRP 1/1965, 169—256.

⁴² Usp. također V. Popović, Izborni sistem u toku narodnooslobodilačke borbe, APDN 1—2/1961.

ske. Rasprava Đ. Kosanovića do sada je najpotpuniji rad o djelatnosti narodne vlasti na području ekonomike u toku NOB-a.⁴³

Udio pojedinih organa vlasti na području prosvjetno-kulturne djelatnosti, a posebno u razvoju školstva za NOB-a, obrađuju relativno brojni radovi. M. Ogrizović je na temelju arhivske građe obradio cjelokupnu problematiku razvoja školstva od početka revolucije do oslobođenja.⁴⁴ Problematiku školstva i prosvjete za NOR-a obrađivali su također T. Žalac⁴⁵ i V. Babić.⁴⁶ Kulturno-prosvjetni rad na slobodnom teritoriju Hrvatske, Bosne i Hercegovine u prvoj polovici 1943. godine obradila je N. Slavica.⁴⁷

Proces razvitka sudstva i zakonodavstva u toku narodnooslobodilačkog rata obradio je F. Čulinović u nekoliko studija.⁴⁸

⁴³ Usp. također Đ. Kosanović, Uloga fondova narodnooslobodilačkih odbora u materijalnom obezbeđenju odluka odbora od 1941. do početka 1944, VIG 5/1957; *Isti*, Neka iskustva iz organizacije ratne privrede u NOR-u, Vojno delo 6/1960. Usp. također N. Rapajić, Organizacija poljoprivrede u narodnooslobodilačkoj borbi 1941–1945, Zagreb 1955; S. Nešović, Privredna politika i ekonomske mere u toku oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije, Beograd 1964; J. Marjanović, Ekonomske promene u roku narodnooslobodilačkog rata, IG 1/1955; *Isti*, Poljoprivreda i zadrugarstvo Hrvatske 1941–1961, Zagreb 1962.

⁴⁴ Razvitak školstva na oslobođenom teritoriju Hrvatske od početka narodne revolucije do Prvog zasjedanja ZAVNOH-a (1941–1943), *Pedagoški rad*, br. 9–10, Zagreb 1966; Školstvo i odgoj mlade generacije u Hrvatskoj za vrijeme NOB-a (Od I zasjedanja ZAVNOH-a), IRP 3/1966, 265–344; Razvoj školstva na oslobođenom teritoriju Hrvatske od III zasjedanja ZAVNOH-a do oslobođenja, Istorija XX veka, Zbornik radova 10, Beograd 1969, 285–401; Sadržaj nastave u partizanskim školama u Hrvatskoj, Zagreb 1962; Djelatnost Prosvjetnog odbora IO AVNOJ-a, zbornik: Prvo zasjedanje AVNOJ-a, Bihać 1967; Prosvjetni i kulturni rad s odraslima u Hrvatskoj za NOB-e, Zagreb 1960; Školstvo i prosvjeta u zbjegovima za vrijeme NOB sa teritorija Hrvatske, Zbornik za historiju školstva i prosvjete, knj. II, 1966.

⁴⁵ T. Žalac, 1943. godina – značajna za razvitak školstva i prosvjete na oslobođenom području Hrvatske, Zbornik za historiju školstva i prosvjete, knj. I, Zagreb 1964; *Isti*, Školstvo i prosvjeta u Hrvatskoj za vrijeme narodnooslobodilačkog rata, zbornik: Škola i odgoj u narodnoj revoluciji, Zagreb 1965; *Isti*, Ideje socijalizma u školi i odgoju u narodnoj revoluciji, Spomenica u čast dvadeset i pete godišnjice ZAVNOH-a, Zagreb 1969; Škola i odgoj u narodnoj revoluciji. Uredili M. Ogrizović i T. Žalac, Zagreb 1965.

⁴⁶ V. Babić, Školstvo u narodnooslobodilačkoj borbi, zbornik: Školstvo i prosvjeta u narodnoj revoluciji, Zagreb 1965; Zbornik za historiju školstva i prosvjete, knj. II, Zagreb 1966.

⁴⁷ N. Slavica, Kulturno-prosvjetni rad na slobodnoj teritoriji Hrvatske, Bosne i Hercegovine u prvoj polovici 1943. godine, zbornik »Neretva–Šutjeska 1943«. Usp. također Narodna sveučilišta u Hrvatskoj 1941–1961, Zagreb 1961.

⁴⁸ Pravosuđe u Jugoslaviji, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb 1946; Izgradnja novog jugoslavenskog sudstva u tečaju oslobodilačkog rata, Istoriskopravni zbornik, Sarajevo – 1/1949; Sudovi nove Jugoslavije, Zagreb 1946; Propisi o sudstvu u Hrvatskoj za NOB-a, Zagreb 1951; Nastajanje i razvoj novog bračnog prava na oslobođenom dijelu Hrvatske za prošlog rata, rad JAZU, knj. 330, 197–261. Usp. također ove radove: Z. Oštrić, Osnovi krivičnog kažnjavanja u NOR-u, Vojno delo 7–8/1957; M. Sukijašević, Pravni propisi Jugoslavije 1941–1944, Beograd 1966; P. Malobabić, Kratki pregled organizacije vojnog pravosuđa u NOR-u, Bilten Pravne službe JNA, 6/1966; 30 godina od Uredbe o vojnim sudovima, Bilten Pravne službe JNA, 3/1974; Spomenica Prvog kongresa pravika antifašista Hrvatske, Zagreb 1974.

Radovi o pojedinim regijama

Relativno velik broj radova obrađuje lokalne i regionalne značajke razvitka i djelovanja narodne vlasti. Ti se prilozi uglavnom zadržavaju na faktografskim podacima o nastajanju pojedinih NOO-a i ocrtavaju određena područja njihove aktivnosti. Osnovni je nedostatak nekih od tih radova što sagledavaju razvitak narodne vlasti u uskim okvirima određenog kraja a ne povezuju taj razvitak s općom linijom razvoja narodne vlasti u Hrvatskoj i Jugoslaviji. Uz to valja istaknuti da su neravnomjerno obrađena sva područja Hrvatske: dok za pojedine krajeve postoji prilično opsežna literatura, za neka druga područja još je gotovo sasvim neobrađena problematika narodne vlasti.

Dalmacija

O razvitku narodne vlasti u Dalmaciji mnogo je pisano, mada ta problematika nije sintetički obrađena. Većina tih radova detaljna je u faktografiji, a samo se manji dio njih odlikuje pokušajem dublje analize. O narodnoj vlasti također su dosta pisali i sami akteri NOP-a u Dalmaciji. Među prvima je o razvitku narodne vlasti u Dalmaciji pisao M. Žanko u radu »Razvitak narodne vlasti u Dalmaciji u razdoblju 1941—1945« (*Socijalistički front*, 1 i 2, 1950, 33—90, 50—94). Kako sam autor ističe, taj članak »sačinjava samo jedan dio opširnije rasprave o razvitku narodne vlasti u Dalmaciji«. Premda je u naslovu označeno razdoblje 1941—1945, autor se zaustavlja samo na razdoblju od 1941. do 1943. godine. Pisac promatra razvitak narodne vlasti u sklopu općeg razvitka NOB-a i narodne revolucije u Dalmaciji, pa zbog toga donosi i neke činjenice koje prelaze okvir razvoja i rada NOO-a. Autor nije ni pretendirao iznijeti iscrpnu dokumentaciju, a ni podaci se ne odnose jednako na sve krajeve u Dalmaciji. Više podataka donosi za primorski pojas, posebno za grad Split, tako da je donekle zapostavljen zagorski pojas i drugi dalmatinski gradovi. U iznošenju podataka autor ne daje ocjenu o većoj ili manjoj ulozi pojedinog kotara i grada, već želi samo podacima kojima je raspolagao ilustrirati opću razvojnu liniju vlasti u Dalmaciji. Nepotpunost dokumentacije i podataka u radu može se opravdati i time što još tada nije bio dostupan opsežniji materijal o razvoju narodne vlasti koji su kasniji istraživači imali na raspolaganju.

S. Kvesić u svojoj knjizi »Dalmacija u NOB-u« (Zagreb 1960, str. 732) iznosi opći pregled razvitka NOP-a u Dalmaciji. Podaci što ih donosi više se odnose na razdoblje do kapitulacije Italije, a manje za razdoblje od kapitulacije Italije do oslobođenja. O razvoju narodne vlasti više podataka odnosi se uglavnom na formiranje i rad odbora Narodne pomoći, akcionih odbora i na stvaranje i rad NOO-a u pojedinim mjestima.

V. Krstulović u prilogu »Partijska organizacija Dalmacije i stvaranje narodnooslobodilačke vlasti« (Spomenica JAZU u čast 25-godišnjice ZAVNOH-a, Zagreb 1969, 109—118, dalje navodimo Spomenica JAZU . . .) iznosi političke karakteristike prvih organa vlasti u Dalmaciji. Posebno se zadržava na vojno-političkom savjetovanju na Vještić gori

(Dinara) u početku lipnja 1942. godine, što je održano pod njegovim rukovodstvom kao sekretara Pokrajinskog komiteta KPH za Dalmaciju, a na kojem je bilo govora o izgradnji i povezivanju mreže NOO-a u Dalmaciji.

Najranije razdoblje stvaranja narodne vlasti u Dalmaciji prikazao je D. Živković u svom radu »Postanak narodne vlasti na okupiranom teritoriju Dalmacije u prvoj godini NOR-a 1941—1942« (ZIHRPD, sv. 2, Split 1972, 189—202). Služeći se izvornom građom autor je pokušao rekonstruirati mrežu odbora Narodne pomoći i ilegalnih NOO-a. U prikazu rada odbora Narodne pomoći do njihove reorganizacije autor ističe neujednačenost i raznolikost, što je otklonjeno reorganizacijom u rujnu 1941. Posebno ističe ulogu partijskih organizacija koje su bile izravno angažirane u svakom odboru, te pomoć koju je okružnim i mjesnim odborima Narodne pomoći pružao Pokrajinski odbor Narodne pomoći za Dalmaciju. Taj je Pokrajinski odbor, među ostalim, sve do reorganizacije vršio i određene prerogative vlasti na okupiranom teritoriju Dalmacije i bio značajan politički faktor. Pisac zatim prikazuje proces spajanja odbora Narodne pomoći i odbora Narodnooslobodilačkog fonda u Narodnooslobodilački fond koji radi dalje u okviru NOO-a. Prema istraživanjima D. Živkovića oko sredine 1942. godine gotovo u svim primorskim krajevima Dalmacije, a djelomično i u njenom kontinentalnom dijelu, osnivaju se ilegalni NOO-i koji su postali snažan politički faktor.

Prve godine razvitka narodne vlasti obrađuje i D. Gizdić u kratkom prilogu »Narodna vlast u Dalmaciji do formiranja Inicijativnog odbora ZAVNOH-a« (Spomenica JAZU u čast 25-godišnjice formiranja ZAVNOH-a, Zagreb 1969, 61—71). Autor se uglavnom zadržava na problemu formiranja Akcionih odbora i NOO-a u dalmatinskim kotarima do ožujka 1943. godine te izlaže njihovu aktivnost, posebno u prikupljanju sredstava za NOB i ističe podršku naroda organima narodne vlasti.⁴⁹ Kratki prikaz formiranja pokrajinskog NOO-a za Dalmaciju daje F. Trgo u prilogu »Formiranje pokrajinskog NOO-a za Dalmaciju« (28. i 29. januara 1943) (VIG 4/1957, 108—112).

Ekonomsku djelatnost NOO-a u Dalmaciji za razdoblje 1941—1943. razradio je R. Guberina u prilogu »Oblici dobrovoljnog doprinosa u Narodnooslobodilački fond u Dalmaciji« (JIC 3/1963, 13—34). U tom prilogu autor razlaže osnovne oblike doprinosa naroda Dalmacije u Narodnooslobodilački fond. Iscrpnom dokumentacijom autor ističe zalaganje naroda Dalmacije na materijalnom snabdijevanju fondova NOP-a ili izravno partizanskih jedinica, i to dobrovoljnim priložima, doprinosima u novcu i naravi te u različitim kampanjama. U tom radu o crtani su oblici tih prinosna, njihova visina i način prikupljanja na zborovima. Kako sam pisac ističe, tako formirani društveni, kolektivni fondovi za potrebe NOP-a sačinjavali su dio ratne privrede NOP-a, a doprinosi su u sebi nosili klicu socijalističke privrede.

Problematicom privredne djelatnosti NOO-a u Dalmaciji isti autor bavi se i u prilogu »O radu organa narodne vlasti u Dalmaciji na rješavanju

⁴⁹ Usp. također od istoga pisca, Uz dvadesetgodišnjicu NOO-a grada Splita. Veliki doprinos Narodnooslobodilačkog fonda u Splitu našoj borbi, *Mogućnosti*, 4/1963.

nekim privrednih problema« (1941–1943, septembar), ZR 6, 1964, 550–562. U tome radu R. Guberina obrađuje poljoprivredu, ribarstvo, kućnu radinost i razmjenu kao grane privrede u kojima se naročito očitovao utjecaj i angažiranost organa narodne vlasti. Autor posebno prikazuje formiranje tzv. radnih četa i radnih grupa u toku 1942–1943. godine koje su bile vrlo aktivne u snabdijevanju partizanskih jedinica i stanovništva. Tako su pod rukovodstvom NOO-a na makarskom području radile ribarske grupe a dio ulova išao je u fondove NOO-a. Na kraju analizira upute NOO-a za Dalmaciju o organizaciji razmjene i upute o formiranju nabavno-prodajnih poduzeća u nekim krajevima.

Problematika razvoja narodne vlasti za pojedina područja Dalmacije nije za sve krajeve jednako istražena. Razvoj narodne vlasti na Dubrovačkom području (grad Dubrovnik, Konavli, poluotok Pelješac i otok Mljet) prikazao je V. Benković u prilogu »Pregled razvitka narodne vlasti u općini Dubrovnik« (1941–1944) (*Dubrovnik*, 3/1964, 78–97). Autor prikazuje najprije prethodnike narodne vlasti, odbore Narodne pomoći, koji su prešli u narodnooslobodilačke fondove te kasnije postali sastavnim dijelom NOO-a. U svom radu donosi na temelju izvorne i memoarske građe podatke o osnivanju NOO-a u pojedinim mjestima, njihovu organizaciju i djelatnosti. Razvitak i djelovanje NOO-a na otoku Braču, prema malobrojnim sačuvanim dokumentima, prikazuje J. Radmilović u prilogu »Otok Brač u NOB« (Brački zbornik, 2, 1954).

Organizaciju narodne vlasti na otoku Visu u vrijeme talijanske okupacije obradio je S. Makiedo.⁵⁰

Specifičnosti razvitka i djelovanja NOO-a na području srednje Dalmacije u prvim ratnim godinama prikazala je N. Scotti-Žurić u prilogu »Rad NOO-a u srednjo-dalmatinskim okruzima 1941–1942« (RI JAZU 19/1972, 315–430). Izvornu osnovu toga prikaza čine Gizdićevi zapisi.

Probleme razvoja i djelovanja narodne vlasti na zadarskom području posebno su istraživali A. Maštović i V. Uranija. Nastajanje narodne vlasti na cijelom zadarskom području prikazuje A. Maštović u prilogu »O razvoju narodne vlasti na Zadarskom području« (ZR 6/1963, 437–457). Pisac ističe naročitu ulogu NOO-a u onim mjestima gdje dotad nije bilo organizacija KP, kao što su područja kotara Benkovac i Biograd, dok se na onim područjima, gdje su organizacije KP bile od početka aktivne, kako ističe autor, smatralo suvišnim osnivanje NOO-a jer su Partija i SKOJ direktno izvršavali zadatke. Posebnosti postanka i razvitka narodne vlasti u samom gradu Zadru prikazuje V. Uranija u prilogu »O razvitku narodne vlasti u Zadru 1941–1945« (ZR 6/1964, 445–470). Unatoč teškim uvjetima u kojima se nalazio grad Zadar okupiran od Italije, značajnu je ulogu odigrao ilegalni rad odbora Narodne pomoći koji

⁵⁰ Organizacija narodne vlasti na otoku Visu u vrijeme talijanske okupacije, PZ knj. 2/1964, 173–183. Podatke o reorganizaciji Narodne pomoći u akcione odbore i pododbore u lipnju 1942. obrađuje A. Božanić, Uloga KP na otoku Visu u predratnom razdoblju i u NOB-u, nav. mj. 37–52. U istom zborniku. D. Plenča prikazuje ulogu Oblasnog NOO-a za Dalmaciju u prilogu Organizacija i evakuacija Dalmatinskog zbjeza preko Visa (1943–1944). Usp. također Vis u NOB-u (1941–1945), Zagreb 1965; I. Čejvan, Otok Vis u NOB-u, Stalna izložba: koncepcija, priprema i ostvarenje, Beograd, Vojni muzej 1964.

su osnovani od jeseni 1941. Ti su odbori prikupljali materijal za NOP, materijal za partijske tehnike, posebno lijekove i hranu. V. Uranija prati nadalje razvoj narodne vlasti u gradu Zadru osnivanjem Gradskog anti-fašističkog odbora, u kolovozu 1942, zatim obrađuje boravak i rad organa narodne vlasti izvan Zadra na oslobođenom području, te konačno raspravlja o Gradskom odboru JNOF-a koji vrši funkciju organa narodne vlasti do osnivanja gradskog NOO-a u rujnu 1944. godine i njegovu aktivnost na oslobođenom području Zadra od 1. studenoga 1944. do prvih izbora za mjesne organe narodne vlasti u svibnju 1945. godine.

Dinamiku razvijanja NOO-a na zadarskom području do sredine 1943. godine obradio je isti pisac u radu »Nekoliko pitanja o NOO-ima na Zadarskom području« (ZIHDPD 1, 1970, 389–413). U tom prilogu donosi podatke o brojčanom stanju NOO-a, koji su 1943. godine uglavnom bili osnovani u svim mjestima.

Podatke o osnivanju i radu NOO-a na zadarskom otočju daje V. Uranija u kratkom prilogu »O nastanku i djelovanju narodne vlasti na zadarskom otočju 1941–1945« (ZR 6/1971, 419–423). Iznoseći kako NOO-i na zadarskom području nastaju općenito kasnije u odnosu na ostala područja Hrvatske, ponavlja tvrdnju A. Maštrovića da se na tom području smatralo kako NOO-i nisu potrebni, jer KP i SKOJ izvršavaju zadatke koji su se tada postavljali pred narodnu vlast. Detaljniji prikaz razvoja narodne vlasti u općini Nin V. Uranija donosi u radu »Nin u NOB-i« (RI JAZU u Zadru, 16–17, 1969, 231–264).

Istra, Hrvatsko primorje i Gorski kotar

Premda se u poslijeratnoj historiografiji čine veliki napori da se naročito Istri, kvarnerskim otocima i Hrvatskom primorju osigura adekvatno mjesto u znanstvenoj obradi radničkog pokreta i NOR-a u tim krajevima, ipak veći dio radova iz te problematike ima publicističko obilježje.⁵¹

Specifičnost istraživanja NOR-a i socijalističke revolucije u Istri proizlazi iz činjenice što je Istra od 1918. godine ostala van granica novostvorene države Jugoslavije i posljednja od jugoslavenskih zemalja ušla u sastav socijalističke zajednice. Problematika narodne vlasti u Istri obrađivana je isključivo u sklopu cjelovitih prikaza NOR-a Istre.⁵² Iznijet ćemo priloge u kojima se ta problematika razrađuje nešto opširnije. V. Antić je u nekoliko svojih radova o NOR-u u Istri donio i kratke preglede razvoja NOO-a. U prilogu »Uključivanje Istre u NOP Hrvatske« (Priključenje Istre FD Hrvatskoj u DF Jugoslaviji, Rijeka 1968) ističe kako je upravo osnivanje NOO-a u Istri bilo potvrda njena uključivanja u DF Hrvatsku. Posebno ističe važnost osnivanja Okružnog NOO za Istru potkraj 1943. čime su udareni temelji neposrednoj suradnji sa ZAVNOH-om. Neke specifičnosti NOB-a u Istri, a naročito značenje rujanskih događaja 1943.

⁵¹ Usp. priloge P. Strčića u bilj. 1; N. Crnković, Neki problemi narodnooslobodilačkog pokreta u Istri 1941–1943, ČSP 2–3/1971, 37–52.

⁵² Usp. Istra i Slovensko primorje. Borba za slobodu kroz vjekove, Beograd 1952; M. Mikolić, Istra 1943, ČSP 3/1973, 53–69.

godine i dalekosežnost odluka Pokrajinskog NOO-a za Istru, V. Antić obrađuje u prilogu »Karakteristični momenti NOB-a u Istri« (HZ 1954, 1–22).⁵³

U prikazu NOB-a u Istri zadržava se i na prikazu osnivanja pojedinih NOO-a te na njihovoj djelatnosti od 1943. godine do oslobođenja L. Ljubotina u radu »NOB i stvaranje narodne vlasti u Istri« (Istarski zbornik 1949, 136–145).⁵⁴

Opsežniju državnopravnu analizu zaključaka Pokrajinskog NOO-a za Istru o priključenju Istre Hrvatskoj donosi F. Čulinović u raspravi »Državnopravno značenje odluka o priključenju Istre Hrvatskoj odnosno Jugoslaviji« (Priključenje Istre . . ., 99–122). U tom radu autor ističe kako je rujanska odluka Pokrajinskog NOO-a za Istru imala značaj političkog manifesta, jer NOO-i tada još nisu imali državnopravni status. Odluku ZAVNOH-a o prihvaćanju odluke Pokrajinskog NOO-a za Istru treba promatrati kao akt faktične vlade za Hrvatsku i u tom smislu prosuđivati i njenu državnopravnu valjanost. AVNOJ-eva sankcija tih odluka dala im je pravni učinak od dana donošenja a ne od dana sankcioniranja.⁵⁵

Raspravljajući o NOB-u u Istri, F. Trgo⁵⁶ iznosi i najvažnije momente u razvoju narodne vlasti od rujna 1942, kad se osnivaju prvi NOO-i po selima pa sve do kapitulacije Italije kad je stvorena već razgranata mreža NOO-a. F. Trgo u svojoj raspravi govori i o formiranju Pokrajinskog NOO-a za Istru, njegovoj organizaciji i radu te o stvaranju okružnih i kotarskih NOO-a na početku 1944. godine.

Neke komponente razvoja narodne vlasti u Istri osvjetljuje i referat O. Mandića ZAVNOH-u o putovanju Istrom na početku 1944. godine. Kao povijesnu građu, taj je referat objavio i popratio uvodom i bilješkama P. Strčić (HZ 1968–1969, 419–453). U referatu su doneseni podaci o organizaciji i radu NOO-a, zatim o spajanju Oblasnog NOO-a za Istru s Okružnim NOO-om za Hrvatsko primorje, te o odnosu NOO-a i vojnih vlasti.⁵⁷

Mali broj priloga obrađuje problematiku narodne vlasti u Hrvatskom primorju i Gorskom kotaru. A. Tus u knjizi »Bribir u revolucionarnom pokretu i oslobodilačkom ratu« (IHRPH, Zagreb 1971) donio je i podatke o specifičnostima razvoja NOO-a na području Bribira za razdoblje od početka 1941. do prve polovice 1942. godine.

I. Cuculić u radu »Gorski kotar u NOB 1942–1943« (Zbornik Gorski kotar u radničkom pokretu i NOB, Rijeka 1974, 383–438) razrađuje NOP i NOB u Gorskom kotaru. Na temelju arhivske i memoarske građe donosi podatke i o stvaranju mreže NOO-a, njihovom proširenju na oslo-

⁵³ Od istog pisca usp. i Oslobođenje Hrvatskog primorja, Rijeke i Istre, Pomorski zbornik 1965, knj. 3, str. 5–43 gdje govori i o radu Pokrajinskog NOO-a za Istru.

⁵⁴ V. Švob, M. Konjbođić, Drugi odred Primoraca, Gorana i Istrana 1942, Zagreb 1969, IHRPH, donose i podatke o osnivanju NOO-a na području na kojem je djelovao spomenuti Drugi odred.

⁵⁵ Usp. također H. Burčić i M. Mikolić, Septembarski dani u Istri 1943. godine, IM, 5–6/1965, 207–214.

⁵⁶ Istra u NOB-u, *Istorski glasnik*, 1–2/1957, 3–17.

⁵⁷ O razvitku školstva u Istri usp. T. Crnobori, Preporod hrvatskog školstva u Istri za vrijeme NOB, Zagreb 1963.

bođeni teritorij Gorskog kotara te jačanju njihove uloge kao organa vlasti u toku 1943. U istom zborniku A. Giron u prilogu »Okrug Gorski kotar u NOB 1943—1945.« na osnovi arhivske građe prikazuje razvoj NOB-a 1943—1945. godine i prilično opsežno iznosi i djelatnost organa narodne vlasti u rješavanju ekonomskih i društvenih problema na oslobođenom teritoriju Gorskog kotara u toku 1944. godine.

Slavonija

Razvoj narodne vlasti u Slavoniji obrađivan je nešto više.⁵⁸ U nekoliko priloga ta problematika predmet je zasebne obrade.

Z. Krnić u opsežnoj studiji »O pojavi i razvoju NOO-a u Slavoniji do prvog zasjedanja AVNOJ-a« (ZHIS, 2/1964, 21—62) na temelju arhivske građe razmatra razvoj NOP-a i NOO-a u Slavoniji u 1941. i prvoj polovici 1942. godine. NOO-i kao prvi organi vlasti u Slavoniji počeli su osnivati na početku prosinca 1941. godine. Podaci o formiranju NOO-a prije tog vremena — po mišljenju autora — odnose se na grupe suradnika koje su kasnije poznate pod nazivom akcioni odbori; odbori Narodnooslobodilačke fronte u nekim krajevima Slavonije osnivani su u listopadu i studenome 1941. godine. U prilogu su doneseni podaci o mreži NOO-a potkraj 1942. godine, ali u te podatke nisu uneseni ilegalni NOO-i i brojni akcioni odbori koji su još uvijek djelovali u nekim neoslobođenim selima i gradovima Slavonije. Autor posebno naglašava da je zbog pravilno shvaćene uloge NOO-a njihov brojčani porast bio znatno brži nego porast političkih organizacija NOP-a (KP, SKOJ-a, AFŽ). NOO-i su bili vrlo pogodna forma za mobilizaciju novih snaga u NOP, mada je takva situacija stvarala problem kako osigurati rukovodeću ulogu komunista u NOO-ima.

Sažeto prikazuje razvoj NOO-a u razdoblju od 1941. do 1945. godine. M. Cicvarić u prilogu »Razvitak narodne vlasti u Slavoniji 1941. do 1945. godine« (Zbornik Slavonija u NOB-i, 1966, 73—92). Autor ističe kako u toku 1941. godine, uslijed sporijeg razvoja oružane borbe i nepostojanja oslobođenog teritorija u Slavoniji, nisu bili stvoreni uvjeti za formiranje i rad NOO-a. Potkraj 1942. godine, kao rezultat razmaha NOB-a i ulaganja maksimuma napora na organizaciji NOO-a, osnivaju se općinski, mjesni i kotarski NOO-i. Aktivnost narodne vlasti izražavala se pružanjem pomoći vojnim jedinicama, zatim političkim radom u narodu, rješavanjem pitanja prehrane i snabdijevanja na oslobođenom teritoriju i brigom za zdravstvo. U toku 1942. godine NOO-i su još uvijek pod utjecajem vojnih komandi, političkih rukovodstava i partijskih organizacija, pa se tretiraju više kao pomoćni organi NOB-a nego kao organi prave vlasti. U 1943. i 1944. NOO-i dobivaju fizionomiju organa vlasti i preuzimaju sve funkcije vlasti na svom teritoriju.

Isti autor je na osnovi arhivske građe prikazao ulogu i djelatnost u 1944. godini okružnog NOO-a Slavonki Brod u radu »Neke komponente rada Okružnog NOO-a Brod ljeta i jeseni 1944. godine« (ZHIS, 4/1966, 57—

⁵⁸ Detaljnu bibliografiju svih priloga o narodnoj vlasti u Slavoniji vidi u bilj. 1.

–71). Naročito se u tom prilogu izlaže utjecaj višenacionalnog sastava i klasne strukture stanovništva toga dijela Slavonije na rad NOO-a. Kao poseban zadatak pred NOO-e postavilo se pitanje suradnje s bivšim funkcionarima HSS. Poteškoće u radu NOO-a činili su i pročetnički elementi u selima sa srpskim življem.

Političku i ekonomsku djelatnost Kotarskog NOO-a Našice u dvije posljednje ratne godine, na osnovi arhivskih dokumenata, obrađuje M. Patković u radu »Političko-ekonomska djelatnost Kotarskog NOO-a Našice u 1944–1945. godini« (Osječki zbornik, IX–X, 189–226). U prilogu su objavljeni i sačuvani dokumenti toga kotarskog NOO-a.

M. Kolar-Dimitrijević u opsežnoj studiji »Pregled organizacije poljoprivrede u NOB-u na području Slavonije« (ZHIS, 4/1966, 89–164) uglavnom na izvornoj građi obrađuje organizaciju cjelokupne poljoprivrede na oslobođenom području Slavonije i rad pojedinih NOO-a koji su bili osnovni organizatori privrednog života na svom teritoriju.

Kulturno-prosvjetnu aktivnost u Slavoniji za vrijeme NOB-a u posebnim radovima obrađuju J. Korda i M. Patković.⁵⁹

Kordun i Banija

Cjelokupnu problematiku postanka i razvitka narodne vlasti na Kordunu obradili su Đ. Zatezalo i M. Dakić u knjizi »Narodna vlast na Kordunu od 1941. do 1945. godine« (Karlovac 1971, 329). Ta knjiga sadrži dva samostalna rada koji se vremenski nadovezuju. Đ. Zatezalo u prvom dijelu knjige (str. 7–216) obrađuje »Nastanak, razvitak i organizaciju narodne vlasti na Kordunu od 1941. do maja 1944. godine«, a drugi dio knjige (str. 217–329) sadrži rad M. Dakića »Sistem narodne vlasti i njena organizaciona struktura na Kordunu u razdoblju od maja 1944. do maja 1945. godine«.⁶⁰

Đ. Zatezalo je pokušao u svom radu rekonstruirati prve oblike vlasti na tom području, na temelju sjećanja učesnika. Prema njegovim istraživanjima, začetak narodne vlasti na Kordunu, već od lipnja 1941. godine, predstavljaju tzv. seoske straže. Autor zatim na osnovi arhivske građe prati proces formiranja općinskih i kotarskih NOO-a na Kordunu, analizira prvi pravni dokument prema kojem su radili NOO-i (Ostrožinski pravilnik donesen 14. XII 1941. godine), a posebno se zadržava na pitanju formiranja Odbora NOF-a za Kordun u siječnju 1942. i pitanju njegova

⁵⁹ J. Korda, Kulturno-prosvjetna aktivnost NOP-a u Slavoniji, zbornik Slavonija u NOB-u, n. dj., 117–132; M. Patković, Kulturno-prosvjetna djelatnost u Slavoniji za vrijeme NOB-a, Osječki zbornik 8/1962, 171–219.

⁶⁰ Pod istim naslovom autori donose skraćeni prikaz svojih radova u zborniku Simpozij o Petrovoj gori u povodu 25-godišnjice III zasjedanja ZAVNOH-a, Zagreb 1972, 363–400. Usp. također, M. Dakić: »Razvitak i djelovanje partijske organizacije na Kordunu 1941. i u prvoj polovici 1942. godine«, a kratko i o formiranju i radu narodne vlasti na tom području, zbornik Prva godina NOR-a na području Karlovca, Korduna, Gline, Like, Gorskog kotara, Pokuplja i Žumberka (zbornik Histojskog arhiva Karlovac, Karlovac 1971, 296–298); Đ. Zatezalo, »Organizacija i rad NOO-a na Kordunu 1942. i 1943. godine«, Druga godina NOR-a... nav. dj., 145–170.

rasformiranja na intervenciju CK KPH. Autor osvjetljuje odnos vojnih i civilnih vlasti i prikazuje cjelokupnu djelatnost NOO-a na svim sektorima društvenog, ekonomskog i političkog života na Kordunu. Pisac se služio obilnom arhivskom građom, pisanim sjećanjima učesnika događaja i svoje tvrdnje provjerio u razgovoru s preživjelim učesnicima. U tekstu donosi u cjelini važnije dokumente, a u prilogima na kraju rada statističke pokazatelje o strukturi, djelatnosti i broju NOO-a, kao i o nekim drugim komponentama važnim za razumijevanje razvitka narodne vlasti.

M. Dakić u drugom dijelu knjige prati daljnje organizaciono usavršavanje organa narodne vlasti od svibnja 1944. do svibnja 1945. Autor donosi pregled unutrašnje podjele rada u Okružnom NOO-u za Kordun i podatke o djelatnosti svakoga pojedinog odjela toga Odbora. Posebno je obradio rad narodne vlasti na Kordunu u oblasti školstva i kulture, pomoć JNOF-a, Okružne narodne skupštine na Kordunu i drugih političkih organizacija NOO-ima. U završnom je dijelu, nakon prikaza političkih uvjeta rada pojedinih kotarskih NOO-a, prikazao odnos između NOO-a, vojne vlasti i naroda te specifičnosti u razvoju narodne vlasti na Kordunu. U prilogima donosi popis odbornika i osoblja NOO-a, prosvjetne radnike za razdoblje koje obrađuje te druge statističke pokazatelje o sastavu i djelatnosti NOO-a na Kordunu.

Na kraju knjige za oba rada doneseno je zajedničko kazalo ličnih imena i geografskih pojmova.

Nastojanje autora da obuhvate cjelokupnu problematiku narodne vlasti na regionalnoj razini i odrede osobitosti njenog razvoja svakako zaslužuje posebnu pažnju. Knjiga donosi mnoštvo podataka, ali ipak ostaje na razini globalnog prikaza. Daljnja istraživanja dopunit će širom razradom neka pitanja koja su autori obradili samo faktografski.

B. Žutić u prilogu »Razvitak narodne vlasti u kotaru Vrginmost 1941—1943« (HZ 1—4/1955, 69—105) na osnovi sačuvane građe obrađuje razvitak organa narodne vlasti u kotaru Vrginmost, koji je od ustanka u srpnju 1941. do kraja rata uglavnom bio slobodan, pa stoga predstavlja idealan primjer kontinuirane djelatnosti i razvoja NOO-a. Autor je u cijelosti objavio Ostrožinski pravilnik koji je u tom razdoblju bio vjerojatno prvi pokušaj nižih organa nove vlasti da se potpuno regulira upravljanje u razmjerima jednog kotara i zadržao se na njegovoj analizi. U tom prilogu doneseni su i podaci o radu NOO-a po sektorima.⁶¹

Podatke o formiranju i radu NOO-a na području Kotarskog NOO-a Slunj donosi D. Livada u dva priloga: »Dijelovi kotara Slunja u ustanku 1941/1942. godine« i »Kotarski komitet KPH Slunj, juli 1942—juli 1943« (Prva godina NOB-a na području Karlovca, Korduna, Gline, Like, Gorskog kotara, Pokuplja, Žumberka, Karlovac 1971, 441—495; Druga godina NOB-a na području Karlovca, Korduna, Like, Pokuplja i Žumberka, Karlovac 1973, 195—220). O sustavnoj izgradnji sistema vlasti i djelovanju NOO-a u Plašćanskoj dolini piše G. Vezmar u prilogu »Pregled razvoja NOB-e u Plašćanskoj dolini do Drugog zasjedanja ZAVNOH-a« (Isto, 245—256). O stanju NOO-a u Kordunu i o njihovoj suradnji s voj-

⁶¹ U knjizi Okrug Karlovac 1941 (Zagreb 1965) M. Bekić—I. Butković—S. Goldstein donijeli su i neke podatke o razvoju narodne vlasti na tom području.

nim jedinicama donosi svoja zapažanja I. Perić Gnjaco u prilogu »Formiranje komande Kordunaškog područja« (Isto, 257—290).

Razvitak narodne vlasti na području Banije slabije je obrađen. Podatke o formiranju prvih NOO-a u tom kraju donosi J. Barbarić u prilogu »Počeci stvaranja narodne vlasti na području Banije 1941. godine« (zbornik Sisak i Banija u revolucionarnom radničkom pokretu i ustanku 1941, Sisak 1974, 229—236). O osnivanju NOO-a na Dvorskom području piše Lj. Đurić u svom prilogu »NOO-i na Dvorskom području 1941—1942« (Isto, str. 331—344).

»Rad prve partizanske gimnazije u Baniji« koju je osnovao ZAVNOH, a nezino osnivanje u djelo proveli Okružni NOO Banije, Kotarski NOO Dvor na Uni i Komanda mjesta Dvor opisuje P. Đuić (Druga godina... 639—655).

Lika, Pokuplje i Žumberak

O razvoju narodne vlasti na području Like, Pokuplja i Žumberka u prvim ratnim godinama fragmentarne podatke donose dva zbornika što ih je izdao Historijski arhiv u Karlovcu: »Prva godina NOB-a na području Karlovca, Korduna, Gline, Like, Gorskog kotara, Pokuplja i Žumberka« (Karlovac 1971, 1216) i »Druga godina NOB-a na području Karlovca, Korduna, Like, Pokuplja i Žumberka« (Karlovac 1973, 855). Ta dva zbornika sadržajno se nastavljaju i pokušaj su obrade cjelokupne problematike NOB-a na tom području. U zborniku »Druga godina...« nije obuhvaćeno područje Gorskog kotara i Gline, jer ti krajevi u toku 1942/43. godine nisu više bili organizaciono vezani uz OK KPH Karlovac. Samo mali broj radova pisan je na bazi arhivske građe, dok je većina priloga zapravo sjećanje sudionika tadašnjih događaja. Ta dva zbornika pružaju velik broj podataka i osvjetljavaju brojne događaje iz NOB-a, pa i iz razvoja narodne vlasti, što je dosad bilo gotovo neobrađeno.

Jakov Blažević u prilogu »Sazrijevanje i organizacija revolucije i njenih ustanova u toku 1942/43. god. narodnooslobodilačkog rata u Lici« (Druga godina... 397—409) analizira materijale III okružne konferencije KPH za Liku. Među ostalim iznosi neke nepravilnosti odnosa Partije prema narodnoj vlasti. Naime, Partija u početku nije shvatila »pravilno značenje narodne vlasti« te »[...] nije posvetila veliku pažnju izdizanju narodnooslobodilačkih odbora, njihovom populariziranju, itd.«. Ujedno donosi neka zapažanja o NOO-ima što su sadržana u referatu o NOO-ima na toj konferenciji, posebno o organizaciji, rezultatima i radu pojedinih komisija Okružnog NOO-a. N. Rubčić u prilogu »Ulomci za pisa i sjećanja. Siječanj—lipanj 1943« iznosi svoja sjećanja o izbornoj konferenciji Privremenog okružnog NOO-a za Liku 25. veljače 1943. u Korenici te o širem narodnom sastanku na kome je izabran Privremeni NOO za grad Otočac. U svojim sjećanjima »Treća lička brigada u 4. neprijateljskoj ofanzivi« (Isto, 485—516) M. Basta spominje i osnivanje NOO-a u Sv. Roku kraj Lovinca u Lici. N. Drakulić u svojim sjećanjima opširno opisuje »Izbore, zadatke i metod rada NOO-a u koreničkoj

općini 1942—1943. godine« (Isto, 517—533). O pomoći Okružnog NOO-a za Krbavu i Kotarskog NOO-a Korenica vojnim jedinicama posebno u zdravstvu i snabdijevanju operativnih jedinica donosi svoja sjećanja N. Rapajić u prilogu »Pjegavac u Četvrtoj neprijateljskoj ofanzivi. Neka sjećanja« (Isto, 535—556). S. Balen u svojim zapamćenjima »Prvo zasjedanje Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije« (Isto, 557—603) donosi svoja »zapamćenja i zapise jednog zapisničara«, pa, uz ostalo, navodi i 5. točku Rezolucije posvećenu NOO-ima. O sudjelovanju omladine u NOO-ima Like donosi svoja sjećanja B. Grahovac u prilogu »Razvoj i revolucionarna aktivnost SKOJ-a Like od 27. jula 1942. do novembra 1943« (Isto, 623—637).

Rad žena u NOO-ima na području centralne Like iznosi J. Bičanić: »Sjećanja na rad AFŽ-a u centralnoj Lici u prvoj godini rata« (Prva godina... 815—834). Stav partijskog rukovodstva na području Like prema NOO-ima u 1941. i 1942. godini oertava R. Grković u prilogu »Razvoj, uloga i aktivnosti partijskih organizacija i rukovodstava u Lici u prvoj polovini NOR-a« (Lika..., 365—390). U tom prilogu posebno naglašava negativan stav vojnih jedinica prema NOO-ima, jer su neki smatrali jedino važnim »borbu s oružjem«, a NOO-ima su pridavali drugorazređan značaj. Od prvotnog stava jednog dijela partijskih organizacija i nekih komiteta, koji su NOO-e smatrali samo »transmisijom« Partije, autor pokazuje postupno uočavanje važnosti stvaranja revolucionarne vlasti bez koje je nemoguća i potpuna socijalistička revolucija. Problem odnosa Partije prema NOO-ima dodiruje u svom prilogu i B. Grahovac: »Uloga i zadaci SKOJ-a, USAOH-a, AFŽ-a i NOF-a. Organizacija i razvoj« (Isto, 391—411). Pri tom se posebno zadržava na angažiranju omladine u radu NOO-a, u prehrani vojske, izbjeglica i siromašnog stanovništva, zatim opisuje ulogu Okružnog komiteta KPH za Liku na jačanju revolucionarne vlasti posredstvom NOO-a. T. Nikšić u prilogu »Organizacija snabdijevanja radionica i drugih privrednih grana u ratnim uslovima. Neki podaci« (Isto, 413—422) posebno analizira konferenciju za izbor Okružnog NOO-a za Okrug Krbavu i u cjelini donosi Pravilnik o radu toga odbora u kome se jasno vide zadaci odbora, posebno u vezi sa snabdijevanjem partizana, ishranom siromašnog stanovništva, s kupnjom i prodajom živežnih namirnica. Autor naročito ističe i nastajanje novih ekonomskih odnosa upravo stvaranjem nove vlasti. Rad NOO-a u Lici na osnivanju škola i širenju prosvjete opisuje M. Ogrizović u radu »Razvoj školstva i prosvjete u Lici za NOB-e« (Isto, 423—438). Autor se uglavnom zaustavlja na godinama 1943. i 1944. i pokazuje povezanost i usklađenost rada NOO-a s uputama i smjernicama ZAVNOH-a. O nekim pojedinostima prinosa NOO-a zdravstvu u Lici piše S. Blažević: »Organizacija i rad sanitetske službe u Lici u vrijeme NOR-a« (Isto, 455—474). Autor naročito opisuje civilnu zdravstvenu službu u Lici u vrijeme NOR-a te govori o zdravstvenim sekcijama pri pojedinim okružnim NOO-ima koje su osnovane prema uputama ZAVNOH-a.

N. Brezović-Prebeg u svojim sjećanjima »Put Bratstva« donosi i podatke o osnivanju NOO-a na Pokuplju. (Prva godina... 963—1031). Za isto područje podatke o osnivanju i djelovanju prvih NOO-a i o stavu predstavnik HSS-a prema njima iznosi T. Mikulić: »Razvoj NOP-a i oružane borbe na Pokuplju i okolini« (Prva godina... 1033—1063), a djelatnost

NOO-a na području između Kupe i Mrežnice ukratko prikazuje J. Boljkovac u općem pregledu razvoja NOP-a »Između Kupe i Mrežnice« (Prva godina . . . 165–175). Veoma kratke podatke o djelatnosti Žumberačko-pokupskog odreda u stvaranju NOO-a donosi R. Bulat u svojim zapamćenjima »Razvoj i djelovanje partizanskih oružanih snaga na Žumberku i Pokuplju (1942–1943)« (Druga godina . . . 657–682). U prikazu NOP-a u Pokuplju podatke o osnivanju i djelatnosti NOO-a donose N. Brezović-Prebeg i F. Mikulić-Kopač u prilogu »Narodnooslobodilački pokret u Pokuplju od kolovoza 1942. do svibnja 1943. godine« (Isto, 685–743). O prvim pokušajima stvaranja NOO-a u Žumberku i Pokuplju u svojim zapamćenjima »Isječci iz sjećanja na boravak u Žumberku i Pokuplju u drugoj polovini 1942. godine« govori D. Pekić (Isto, 745–753) i T. Mikulić »Razvoj NOP-a i oružane borbe u Pokuplju. Jesen 1942–jesen 1943. godine« (Isto, 765–790).

Premda su ti radovi pisani dijelom i na temelju arhivske građe, ipak su im glavno obilježje zapamćenja sudionika, ali u sebi nose istraživačku komponentu, pa smo ih zato posebno naveli.

Zagreb i sjeverozapadna Hrvatska

Osim nekoliko priloga za grad Zagreb i varaždinsko područje, problematika narodne vlasti gotovo je neobrađena za područje sjeverozapadne Hrvatske.

N. Lengel-Krizman u radu »O nekim pitanjima organizacije i djelovanja NOO-a i odbora JNOF-a u Zagrebu za vrijeme NOB-a« (Radovi Instituta za hrvatsku povijest, 4/1973, 197–222) na temelju arhivske građe prati organizacioni razvoj i djelovanje NOO-a koji su na području grada Zagreba pod tim nazivom djelovali do sredine 1944. godine, a od tog perioda do konačnog oslobođenja Zagreba pod nazivom Odbora JNOF-a. Autorica naročito naglašava razliku koja je postojala između NOO-a u Zagrebu od NOO-a na oslobođenom teritoriju. NOO-i u Zagrebu za vrijeme postojanja od 1941. do 1944. bili su samo politički organi vlasti i rad im je bio prilagođen ilegalnim uvjetima.⁶²

Neka pitanja političkog, ekonomskog i organizacionog razvoja NOP-a, NOO-a i Odbora JNOF-a na području grada Zagreba obradio je i J. Barbarić u prilogu »Pregled djelatnosti organizacija NOP-a u Zagrebu 1941–1945« (zbornik Zagreb u NOB-u i socijalističkoj revoluciji, Zagreb 1971, 111–137).

S. Žarić u prilogu »Oslobođenje Zagreba i formiranje privremenog Gradskog NOO-a« (Isto, 163–183) na temelju arhivske građe i suvremene periodike prikazuje stvaranje i djelovanje Privremenog gradskog NOO-a u Zagrebu, koji je osnovan u svibnju 1945. godine.

⁶² Usp. također rad iste autorice »Organizacija i rad Pokrajinskog i Mjesnog odbora Narodne pomoći u Zagrebu 1941–1942«, ČSP 1–2/1969, 93–113. Podatke o osnivanju i radu NOO-a na području Zagreba ista autorica donosi i u radu: »Narodnooslobodilački pokret u Zagrebu 1941–1945. godine«, zbornik Zagreb u NOB-i i socijalističkoj revoluciji, Zagreb 1971, 17–32.

Problematiku narodne vlasti na varaždinskom području (Varaždin, Čakovec, Ivanec, Novi Marof i Ludbreg) sumarno je prikazao J. Runjak: »Razvitak narodne vlasti u okrugu Varaždin 1941—1945. Opći uslovi razvitka NOB i narodne vlasti« (Godišnjak Gradskog muzeja Varaždin, 2—3/1962—1963, 79—119). Od prvih početaka razvoja narodne vlasti 1941, kad su se počeli osnivati po tvornicama, J. Runjak prati taj razvoj do 1945. godine. Posebno razrađuje razdoblje 1942/1943. godine, kad je prema autorovoj analizi dostignuta kulminacija toga razvitka. Osim podataka o postanku i proširenju mreže NOO-a, autor prikazuje i djelatnost narodne vlasti. Premda donosi neke dokumente, nigdje ne navodi odakle su ti dokumenti uzeti.

Zaključak

— Na kraju ovoga informativnog prikaza izvora i relevantne literature o narodnoj vlasti u Hrvatskoj možemo utvrditi ovo: Zbog svoga historijskog značenja problematika narodne vlasti privlačila je pažnju pravne i političke povijesti te je stoga i broj priloga o toj temi relativno velik. Dio priloga ima znanstveno obilježje, a dio je po svom karakteru publicistički. Veći broj radova donosi općenite preglede razvoja narodne vlasti za pojedine krajeve Hrvatske, a manji dio obrađuje pojedina pitanja važna za razvoj narodne vlasti na cijelom području Hrvatske. Dosad nije dana cjelovita historijska, politička i pravna analiza postanka, razvitka i djelovanja narodne vlasti na cijelom području Hrvatske za razdoblje 1941—1945. godine.

— U većem dijelu te literature pod narodnom vlašću razumijeva se organizacija i rad NOO-a, vrhovnih političkih i predstavničkih tijela i organa pravosuđa, te se stoga i ti prilozi najčešće bave pitanjima osnivanja, organizacije izgradnje i djelatnošću tih organa. Pri tom pažnja istraživača često ostaje na formalnopravnim oznakama a manje pažnje poklanja se društveno-političkim, ekonomskim i sociološkim komponentama te problematike. Stoga van okvira istraživanja ostaje više pitanja čije bi razmatranje pridonijelo svestranijem sagledavanju te složene pojave.

— Znatno manji broj priloga odnosi se na 1944. i 1945. godinu. Najčešće se taj period obilježava uopćenim ocjenama završne faze u izgradnji sistema narodne vlasti.

Za pojedina područja Hrvatske postoji opsežnija literatura¹ (Dalmacija, Slavonija, Kordun, Lika), dok za druga ta problematika nije adekvatno obuhvaćena.

— Izdavanje građe, koja se sadržajno odnosi na tu tematsku oblast, nije provedeno sistematski. Uz veliko značenje što za proučavanje narodne vlasti u Hrvatskoj imaju dokumenti ZAVNOH-a, koje objavljuje Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, objavljivanje regionalne i lokalne građe tek je djelomično i nepotpuno.

U vezi s tim mislimo da bi u istraživanju narodne vlasti u Hrvatskoj 1941—1945. godine trebalo voditi računa posebno o ovim elementima:

— Korisna bi bila razrada nekih principijelnih i metodoloških problema istraživanja. Pravilan metodološki pristup prvenstveno bi omogućio uspo-

stavljanje ravnoteže dogmatskog, statičkog i sociološko dinamičkog u sa-
držaju te pojave.

— Rad bi trebalo intenzivirati, naročito na nekim sektorima istraživanja. Npr. malobrojni su prilozi koji se bave promjenama što ih je narodna vlast izvršila u društveno-ekonomskoj strukturi u toku rata (konfiskacija, rekvizicija, snabdijevanje vojske i naroda, organizacija privrede, razmjene, odnos prema privatnom vlasništvu i druga pitanja). Nije dovoljno istražena ni široka politička osnova narodne vlasti, rukovodeća uloga KP u izgradnji narodne vlasti, pitanja odnosa viših i nižih organa vlasti, razvoj samouprave i neposredne demokracije u prvim organima vlasti, izborni sistem, odnos vojnih i civilnih organa vlasti. Sociološka istraživanja o sudjelovanju i udjelu pojedinih socijalnih grupa u organima vlasti također su malo prisutna u ovoj oblasti istraživanja. Ovakvo tematsko proširenje istraživanja zahtijeva uključivanje u rad stručnjaka različitih profila. Tako bi bila poželjna suradnja ne samo pravnika i historičara već i socio-politologa.

— Pred istraživača se kao poseban zadatak postavlja i analiza kvalitativnih promjena u procesu izgradnje narodne vlasti u periodu 1944. i 1945. godine, bez obzira što je klasno-politička suština narodne vlasti bila određena samim njenim stvaranjem.

— Posebno bi trebalo provesti istraživanja te problematike za one krajeve Hrvatske koji do sada nisu bili adekvatno obuhvaćeni. To se posebno odnosi na područje sjeverozapadne Hrvatske. Veću pažnju trebalo bi konačno posvetiti i radu na sistematskom, ali i selektivnom izdavanju građe o narodnoj vlasti 1941—1945. To se prvenstveno odnosi na dokumente koji potječu od nižih organa vlasti jer su dokumenti ZAVNOH-a prezentirani u dvije knjige Zbornika a uskoro će izići iz tiska i treća. Takva cjelovita građa omogućila bi istodobna istraživanja dokumenata lokalnog i zemaljskog značaja i utvrđivanje okolnosti pod kojima se odluke donose i pod kojima se primjenjuju u bazi.

Kratice: APDN — Arhiv za pravne i društvene nauke, Beograd; A — Arhivist, APF — Anali Pravnog fakulteta u Beogradu, Beograd; ČSP — Časopis za suvremenu povijest, Zagreb; D — Dometi, Rijeka; HZ — Historijski zbornik, Zagreb; IČ — Istorijski časopis SAN, Beograd; IM — Istarski mozaik, Pula; IRP — Istorija radničkog pokreta, zbornik radova, Beograd; JIČ — Jugoslovenski istorijski časopis, Beograd; K — Kolo, Zagreb; PR — Putovi revolucije, Zagreb; PZ — Pomorski zbornik, Zadar; RIJAZU — Radovi Instituta JAZU, Zadar; TP — Treći program Radio-Beograda, Beograd; VHA — Vjesnik Historijskog arhiva u Rijeci i Pazinu, Rijeka; VIG — Vojnoistorijski glasnik, Beograd; ZR — Zadarska revija, Zadar; ZHIS — Zbornik Historijskog instituta Slavonije, Slavonski Brod; ZIHRPD — Zbornik Instituta za historiju radničkog pokreta Dalmacije, Split; ZPF — Zbornik Pravnog fakulteta, Zagreb.